

De Nieuwe **Kroniek**

Uitgave Oudheidkamer Tiel en Omstreken

Vijfde jaargang, nummer 2, juli 2014

Beiaard Tiel • Uit de vlooienklap: Het Gulden Vlies •
Een brief uit het hart geschreven • De eeuwige steeg • Bellevue

Van de redactie

Een nieuwe start

Voor u ligt nummer 2 van de vijfde jaargang van de Nieuwe Kroniek. Aad Nekeman verzorgde de eerste twee nummers en daarna heeft Bert Leenders bijna 4 jaar de functie van (eind)redacteur vervuld. Mede door de bijdragen van leden en niet te vergeten het fraaie fotomateriaal van Jan Bouwhuis is het tot nu toe steeds gelukt om een gevarieerd en aantrekkelijk blad te maken.

Maar een blad dat van één persoon afhankelijk is, is natuurlijk kwetsbaar en op de duur dreigt ook het gevaar van eenzijdigheid. Een zoektocht naar uitbreiding van de redactie leverde snel drie leden op die bereid bleken tot de redactie toe te treden. Peter Schipper, Wim Veerman en Pierre van der Schaaf vormen samen met Bert Leenders vanaf dit nummer de redactie. Alle nieuwe redactieleden hebben al eerder bijdragen voor het blad geleverd en de voltallige redactie is lid van de

Historische Werkgroep, een van de werkgroepen van onze vereniging. Door wat schuiven met budgetten en slim gebruik maken van de grafische mogelijkheden bleek het financieel mogelijk de overstap naar kleur definitief te maken en daarnaast het aantal pagina's uit te breiden. Emjee | grafische vormgevers te Varik markeert de redactie-uitbreiding met een nieuwe vormgeving.

Uiteraard blijven bijdragen van andere leden voor het blad welkom. Hebt u moeite met het schriftelijk formuleren maar wel een goed verhaal dat de moeite waard is om via de Nieuwe Kroniek vastgelegd te worden? Aarzel dan niet om contact met een van de redactieleden op te nemen. Wij zetten het graag samen met u op papier. Ook andere suggesties of wensen voor de inhoud ontvangen wij graag.

Wij wensen u veel leesplezier.

Foto: Van links naar rechts: Wim Veerman, Peter Schipper, Pierre van der Schaaf, Bert Leenders
(foto: Tineke Schipper)

Op de pagina's 44-46 treft u het jaarprogramma 2014-2015 aan met lezingen en excursies

Inhoudsopgave

Van de redactie	2
“Boven Tiel rijst Sint Maarten, zinbeeld van ‘t verleden...”	4
De eeuwige steeg	12
Bellevue, parel aan de Waal	20
In memoriam Guus Taconis	27
‘Schilderen met licht’.	28
Gebrandschilderde ramen in De Vier Gravinnen te Tiel	
Jan Bouwhuis nieuwe voorzitter Historische Werkgroep Tiel	31
Uit de vlooiënklap	32
Een gouden aanwist voor het Tielse museum	
Vijftig jaar geleden: glas en de Beatles	34
Vele handen maken licht werk	36
Een brief uit het hart geschreven	38
Boekbesprekingen	41
1 - ‘Gedenkckt ons, aerme wesen’	
2 - <i>Het Huijs ende Hofstatt naest de Cleijne Kerck</i>	
3 - <i>De Groote Sociëteit Tiel 250 jaar (1764-2014)</i>	
4 - <i>Kastelen in Gelderland</i>	
5 - <i>Oud Nieuws</i>	
6 - <i>Getekend door oorlog</i>	
- <i>Het Oorlogsdagboek van Eva Jansen</i>	
7 - <i>Te Gèèèèèk. Columns van John van Buren</i>	
Programma	44
Lezingen en excursies 2014-2015	
Verenigingsinformatie	47

“Boven Tiel rijst Sint Maarten, zinbeeld van 't verleden...”

Pierre van der Schaaf

Op 5 september 1964 werd de wederopbouw van Tiel symbolisch afgesloten met de ingebruikname van de beiaard in de (Sint) Maartenskerk door een bespeeling van Stadsbeiaardier Jan van Alphen. In de komende zomer, 50 jaar na dato, zal daarbij worden stilgestaan door een aantal concerten door en rond de beiaard, georganiseerd door de Stichting Beiaard Tiel. Het hoogtepunt vormt het concert, vrijwel een halve eeuw na de ingebruikname, op zaterdagmiddag 6 september 2014 door Stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek in samenwerking met de Elstars Muziektheater onder leiding van Hans van Bergen.

Niet iedereen die zondags de klokken van de Sint Maartenskerk in Tiel hoort luiden beseft dat de laagste van deze diepbronzen stem, met een korte onderbreking halfweg de vorige eeuw, al meer dan 550 jaar de gelovigen in de stad oproept ter kerke te tijgen. De 2.410 kilo zware ‘Salvator’, de ‘Verlosser’, heeft als door een wonder alle woelige tijden overleefd en is nog steeds het kroonjuweel van de klokken in de toren van de Sint Maartenskerk. De ‘Salvator’ is de enige nog functionerende historische klok in de toren. Alle andere klokken in de toren zijn pas eeuwen later, in 1964, gegoten. De ‘Salvator’ maakt geen deel uit van het carillon dat sinds 1964 de toren siert. Zaterdag 6 september 2014 zal tijdens een feestelijke beiaardmid-

dag stil worden gestaan bij het feit dat de beiaard in de toren van de Sint Maartenskerk in Tiel op 5 september 1964 voor het eerst tot klinken kwam. Daarmee werd een eeuwenoude klokkenspeltraditie in Tiel niet alleen in ere hersteld maar tevens fors uitgebreid.

De Salvator over Tiel

Halfweg de zestiende eeuw hingen er liefst 9, en mogelijk zelfs 10 klokken in de Sint Maartenskerk. Dit aantal was voor die tijd redelijk uitzonderlijk. In de meeste andere torens hingen slechts enkele klokken. Ook bijzonder was dat deze klokken niet alleen fungeerden als luidklok, waarbij de klok tegen de stil hangende klepel wordt ‘geslingerd’, maar ook als een soort beiaard, waar-

Foto: Vrij naar de titel van het in Vlaanderenland zeer bekende lied ‘Klokke Roeland’ dat gaat over de klok ‘Roeland’ die van 1314 tot 1659 in het Gentse Belfort hing om in dat laatste jaar te worden omgesmolten (12.000 kilo brons!) tot een beiaard met 40 klokken (foto: Collectie Regionaal Archief Rivierenland)

bij een klepel tegen de stil hangende klok wordt geslagen. Het was de ‘beiermeester’ daardoor zelfs mogelijk melodieën op de klokken te spelen! Waarschijnlijk bediende hij zich daarbij van een primitief soort klavier (toetsenbord). Helaas is het niet bekend hoe zo’n klavier functioneerde. Het beiaardklavier was nog maar enkele decennia daarvoor, in 1510, voor het eerst toegepast in het Vlaamse Oudenaarde. Wel is zeker dat het mechaniek in de toren zoveel lawaai maakte dat dit lawaai het geluid van de klokken overstemde! Het aantal en de diversiteit aan klokken stelde de Tielse ‘beiermeester’ overigens wel in staat zich muzikaal te ontplooiën en uit te leven. Zo maar iets spelen was er overigens niet bij: de aard van de aanleiding bepaalde de melodieën die dan tot klinken moesten worden gebracht.

De klokken in de Sint Maartenskerk in de zestiende eeuw

De oudste klok, de ‘kleine Maria’, dateert waarschijnlijk al van rond 1350 en was slechts 860 kilo ‘licht’. Dat stond in schril contrast tot de ‘grote Maria’ uit 1551 die met haar 4.010 (!) kilo de op een na oudste én de zwaarste klok in de Tielse toren was. De ‘grote Maria’ is in 1884 verkocht terwijl de ‘kleine Maria’ achter in de kerk in het torenportaal staat. Dat samen met twee andere klokken: de ‘Ursula’ uit 1552 (1.100 kg) en de ‘Laurens’ uit 1554 (378 kg) die de oorlog eveneens, maar wel zwaar beschadigd, hebben overleefd. Zij hadden zo onder het transport vanuit Tiel naar Hamburg geleden dat ze niet meer bruikbaar bleken. Zij staan nu in de Sint Maartenskerk als herinnering aan de laatste wereldoorlog. De ‘Salvator’ heeft dus

als enige alle aanslagen, die op haar zijn gepleegd, doorstaan!

Overigens waren er in de oorlog verschillende Tielse klokken verdwenen. Zoals 3 klokken (uit 1400, 1468 en 1908) die oorspronkelijk de toren van het oude Stadhuis aan de Vleesstraat (op de hoek met de Kerkstraat) sierden. Teruggevonden werd wel de klok uit de in 1886 afgebroken Agnietenkapel aan de Agnietenstraat. In 1979 heeft deze klok, afkomstig van de destijds befaamde klokkengietersfamilie Moer uit ‘s-Hertogenbosch, in de herbouwde Waterpoort gehangen maar nadat de klepel brak is deze klok vervangen door een nieuw gegoten exemplaar. Deze 107 kilo zware en uit 1506 daterende ‘Agnes’ rust nu in het Flipje- en Streekmuseum.

Wel werd een kleine klok van ca. 15 kg en een diameter van 22,5 cm teruggevonden waarvan de herkomst onbekend was. Deze klok had als opschrift ‘Soli Deo Gloria’ en dateert waarschijnlijk uit 1667.

Jan van Alphen - Stadsbeiaardier 1964-1980 (foto: Collectie Regionaal Archief Rivierenland)

*Klokken hijsen Sint Maartenskerk, 1953
(foto: Gerrit Bouwhuis – RAR/Collectie Bouwhuis)*

*Burgemeester Cambier van Nooten slaat met enige belangstellenden de teruggekeerde klokken van de Sint Maartenstoren gade. Staande v.l.n.r.: Kooymans, Kool en Koggink, 1953
(foto: Collectie Regionaal Archief Rivierenland)*

Het Tielse 'klokkenbestand' was in de loop der eeuwen trouwens afgenomen: de 'Vincentius' en de 'Walburga', beide uit 1554, waren al in 1734 verkocht terwijl de 'grote Maria', de 'Martinus' en een klok zonder naam uit 1624 in 1881 van eigenaar wisselden.

Al deze klokken waren gegoten door Jan Moer, ook wel Jan Moer geheten, lid van een in de vijftiende en de zestiende eeuw bekende familie van klokkengieters uit 's-Hertogenbosch. De familie Moer was oorspronkelijk afkomstig uit Keulen en Gobel(inus) Moer (Moer) vestigde zich kort na 1450 in deze stad. Het was geen makkelijke tijd voor de 'clockgieters' zoals zij toen werden genoemd en hij had een grote concurrent: de jongere Geert van Wou. Slechts één keer is er, wellicht daartoe genoodzaakt door de forse opdracht, sprake geweest van een collegiale samenwerking tussen beiden. In de grote uurklok in de Eusebiuskerk in Arnhem uit 1477 staat dat deze is gegoten door Gobel Moer (Moer) en Geert van Wou. Kort daarop vertrok Van Wou naar Kampen om daar zijn geluk te beproeven en uit te groeien tot de grootste klokkengieter van Europa. Van hem zijn liefst zo'n 140 klokken bewaard gebleven. Geert van Wou was overigens een veelzijdig man: om voortdurend brood op de plank te hebben goot hij ook geschut. Om welk van beide befaamdheden dan ook: in Amsterdam is de Van Woustraat naar hem vernoemd!

Gobel(inus) Moer en zijn 7 kinderen ging het wisselend voorspoedig. Vooral zijn zoon Jasper vergaarde naam en faam, o.a. als gieter van de liefst 6.000 kg zware 'Karolus' voor de Kathedraal van Antwerpen. Het hoogtepunt van zijn oeuvre was ontegenzeggelijk de

Servaasklok die hij 1515 goot voor de Servaasbasiliek in Maastricht. Helaas komt deze door een scheur niet meer tot klinken: hij staat 'opgebaard' in het pandhof.

Het bedrijf van Jasper (en diens eerder overleden broer Willem) werd voortgezet door Jan Moer/Moer. Hem zat het tij niet mee. Zo moest hij in de periode 1548 – 1550 tot drie maal toe een bijna 6.000 kg zware klok opnieuw gieten. Een ongelukje zat (en zit) bij het gieten van klokken nu eenmaal in een (heel) klein hoekje! Ondanks deze tegenslagen was en bleef hij een gerespecteerd meester. De positie én de inkomsten van de Rooms-Katholieke Kerk kwamen steeds meer onder druk te staan en de kerkvorsten hadden wel andere dingen aan het hoofd dan het laten gieten van klokken: het (vaak letterlijk) neerslaan van de Reformatie! De beide door Jan Moer/Moer gegoten klokkenspelen, bestemd voor Gdansk en Amsterdam (1563), zijn inmiddels reeds lang verdwenen. Met het overlijden van Jan Moer/Moer kwam er een einde aan de faam van 's-Hertogenbosch als stad van de klokkengieters. Van Jan Moer/Moer resteren momenteel overigens slechts 10 klokken waarvan zich er drie in Tiel bevinden.

Pastoor Petrus van Teefelen en de 'beiermeester'

Veel aan kennis over de klokken van Tiel hebben wij te danken aan Petrus van Teefelen, de laatste pastoor, van 1554 – 1574, van de Sint Maartenskerk voor de Reformatie. Uit 1556 dateert een curieus aantekenboekje van deze pastoor waarin hij onder andere nauwgezet de voorschriften voor het luiden van de klokken noteerde. Dat inclusief een zeer uitgebreide instructie voor de 'beiermeester',

de 'meester in het beieren' der klokken net als je toen een 'meester smid' en een 'meester schrijnwerker' had! De 'beiermeester' moest voor zijn opvolgers alle gespeelde melodieën in notenschrift vastleggen. Helaas zijn die geschriften verloren gegaan: ze zouden een schat aan informatie hebben opgeleverd over de muziek die toen ten gehore werd gebracht! Zeker is wel dat de aard van de te spelen melodieën aangepast moest zijn aan de aanleiding tot het beieren. Formeel was functie van 'beiermeester' een 'deeltijdbaan' maar door het versnipperd zijn van de verplichtingen betekende deze wel een fulltime beschikbaarheid.

Buiten 23 feestdagen moest er iedere donderdagmorgen worden gespeeld voor de Sacramentsmis en iedere donderdagavond tijdens het Sacramentslof. Ook moesten de klokken bespeeld worden tijdens de processies in en buiten de stad alsmede die om het kerkhof, iedere ochtend en avond tijdens de jaarmarkt en gedurende een half uur als de burgemeesteren dat wensten. Bijvoorbeeld om de komst van 'enige potentaten' of andere 'groitere personen' luister bij te zetten. Maar verder ook op andere momenten als de burgemeesteren dat nodig vonden. Overigens kreeg de beiermeester er wel voor betaald: 30 Brabantse Stuivers per jaar exclusief de jaarmarkt. Daarvoor ontving de brave man liefst 1 Gulden op jaarbasis! Bij elkaar een karig inkomen, ondanks de vergoedingen in goederen! Als je niet goed kon zingen maakte je overigens geen kans op de functie als je solliciteerde naar de functie van 'beiermeester': tijdens de Vasten diende hij in de Hoogmis te zingen, net zoals bij de vespers ('s avonds rond de klok van 6) en de metten

(’s morgens tussen rond 4 en 6 uur). En uiteraard moest hij op grote feestdagen helpen bij het luiden der klokken!

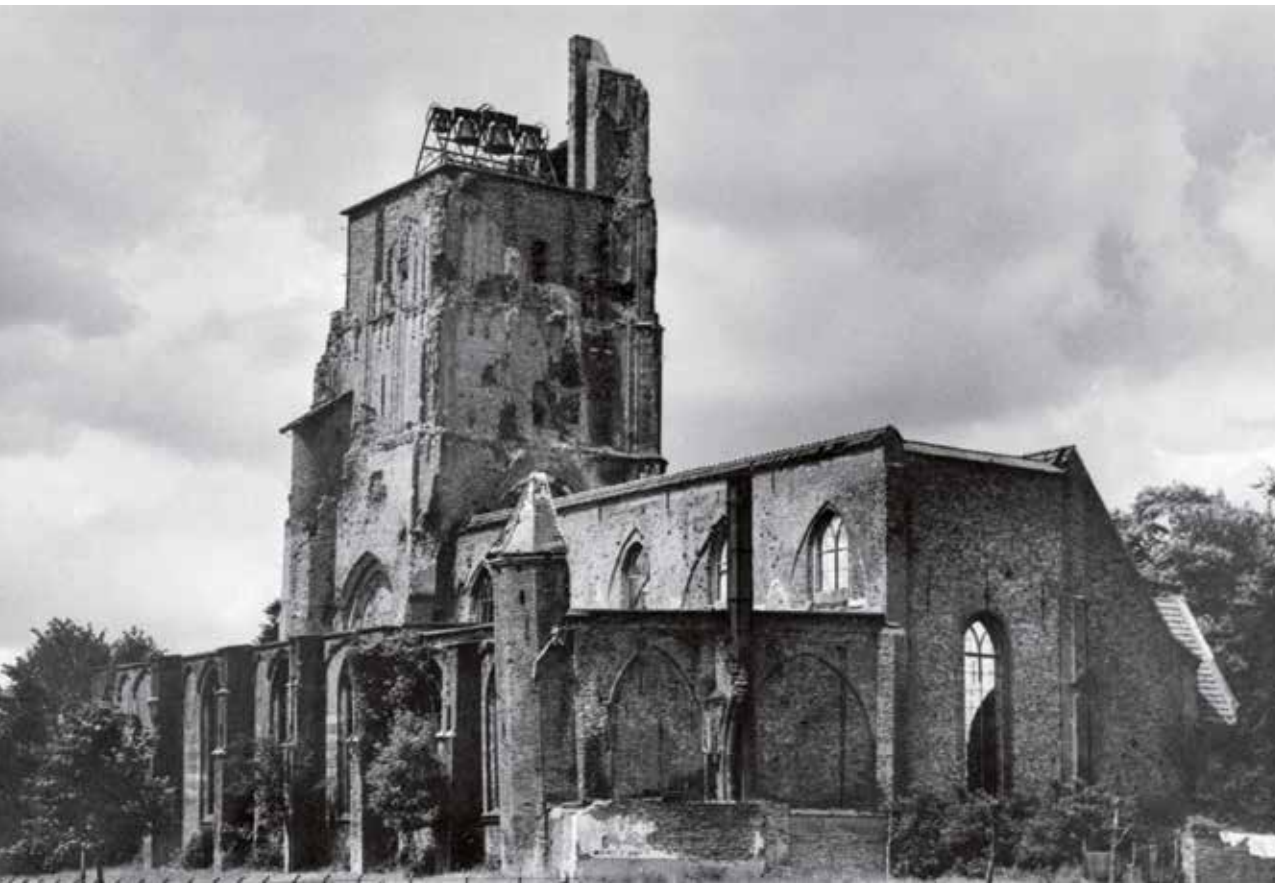
De kans dat de ‘burgemeesteren’ vergeefs een beroep op hem zouden doen vanwege uitstedigheid was uiterst gering: als de ‘beiermeester’ de stad Tiel wilde verlaten had hij toestemming nodig van zowel de ‘burgemeesteren’, de kerkmeester als de pastoor. Een bepaling die in veel plaatsen overigens nog eeuwen stand zou houden!

Tiel herrijst: het Carillon uit 1964

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd een forse aanslag gepleegd op de Sint Maartenskerk. Net als overal elders werden torenklokken door de Duitse bezetters gevorderd, of wel ge-roofd, om, omgesmolten, in te worden gezet

voor de oorlogshandelingen. De door geallieerd geschut zwaar gehavende toren zakte kort na de bevrijding van ‘vermoeidheid door de benen’ zoals iemand dat noemde. Tiel likte de wonden waarbij de hoogste prioriteit werd gelegd bij het lenigen van de enorme woningnood. Toen daarin enigszins was voorzien werd een begin gemaakt met het weer herstellen en opbouwen van verwoeste monumentale gebouwen. In 1958 werd de herbouw, zo men wil restauratie, van de Sint Maartenskerk (eigendom van de kerkelijke gemeente) en de toren (eigendom van de burgerlijke gemeente) opgepakt. Op 6 september 1964 werd de kerk tijdens een plechtige én feestelijke eredienst weer in gebruik genomen. De ingebruikname van het Carillon wordt beschouwd als de bekroning van de wederopbouw van de stad.

*Schade Sint Maartenskerk, op de toren de in 1953 tijdelijk geplaatste klokkenstoel
(foto: Gerrit Bouwhuis – RAR/Collectie Bouwhuis)*

*“Zolang ik moet poepen op een ton,
heb ik schijt aan het Carillon!” **

Overigens was zo’n 20 jaar later weer een grondige restauratie nodig omdat de toren dreigde weg te zakken inclusief het in zijn val meenemen van de kerk én het Carillon.

Het Carillon van Tiel behoort tot de ca. 190 beiaarden die ons land kent en die handmatig bespeeld kunnen worden. Een klokkenspel is pas een ‘echte’ beiaard als er sprake is van minimaal 23 zuiver op toon gestemde bronzen klokken. De directe voorloper van het Carillon in de Sint Maartenskerk is een klein Carillon dat in 1958 werd aangebracht aan de gevel van de voormalige juwelierszaak Kool in de Weerstraat. Bij de ingebruikname schonk de juwelier ‘een eerste gift’ voor een echte Beiaard in de toren van de Sint Maartenskerk. Het duurde allemaal even, maar enkele jaren later startte de Culturele Raad, op initiatief van het College van Burgemeester & Wethouders, een inzamelingsactie voor een carillon. Daarbij sprak burgemeester Stolk de legendarische woorden “Moge het Carillon in de Sint Maartenstoren, moge dit unieke monument voor bevrijding en herstel, spoedig werkelijkheid worden”.

Op 5 september 1964 was het zo ver: dank zij de steun van velen in stad en land kon het carillon door de Culturele Raad van Tiel aan het gemeentebestuur van Tiel worden aangeboden. Tot de gulle gevers behoorden het Burgerweeshuis, de Van Heumen – De Sitter Stichting, het Industrieel Contact Tiel, het Oud Burger Mannen- en Vrouwenhuis, de Hervormde Gemeente van Tiel, nazaten van

oud-burgemeester van Tiel Cornelis Christiaan van Lidth de Jeude, de toenmalige burgemeester Stolk en tal van organisaties en bedrijven in Tiel. O.a. de Polderdistricten Neder-Betuwe, Vroom & Dreesman Tiel, de P.G.G.M., Tielse banken en spaarbanken, “Gelria Vocat”, medici en apothekers in Tiel, Horeca bedrijven in Tiel, Esso en Shell, het Tiels Mannenkoor, de Culturele Raad, Vrouwenverenigingen, Kamermuziek Tiel en Personeel en leerlingen van de Technische School in Tiel. Vanuit alle geledingen van de Tielse bevolking werd bijgedragen aan het tot stand komen van dit ‘unieke monument voor bevrijding en herstel’.

Met zijn in totaal 47 klokken, 4 octaven omspannend, behoort deze door de Koninklijke Eijsbouts in Asten gegoten beiaard tot de zwaardere carillons in ons land. Samen wegen zij 11.393 kg met een zwaarste klok van 2.295 kg en een lichtste van slechts 13,5 kg. Naast de oude ‘Salvator’, met zijn 2.410 kg nog altijd de zwaarste, doen 3 van deze klokken dienst als luidklok: de ‘Maarten’ (1.150 kg), de ‘Tiel’ (816 kg) en de ‘Betuwe’ (495 kg). Inclusief de ‘Salvator’, de klokkenstoel, het geraamte waaraan de klokken hangen en de luidassen weegt het totaal zo’n 30.000 kg!

De bespeling van de beiaard door de Tielse beiaardiers

Het klavier waarmee de beiaard wordt bespeeld heeft wat weg van een eenvoudig orgelklavier met een manuaal (voor de handen)

* De hartenkreet van een bewoner van het Sterrebos, een Tielse buurt waar woningen begin zestiger jaren nog niet waren aangesloten op de riolering. Daardoor was men aangewezen op het ‘tonnenstelsel’: de in de ton in (meestal) het huisje met het hartje in de deur’ gedeponeerde fecaliën werden opgehaald door de mannen van de ‘Bolderkar’.

en een pedaal (voor de voeten). De kracht die nodig is om een klepel in beweging te krijgen is van dien aard dat een toets niet met een enkele vinger maar met de hele vuist naar beneden moet worden gedrukt. Een beiaardier beschikt dan ook over de nodige spierkracht in armen en handen!

Het bespelen van een beiaard is een 'vak apart'. Dat is in 1953 erkend toen de Nederlandse Beiaardschool in Amersfoort een Conservatorium werd, een opleiding op HBO-niveau met hoge praktische en theoretische toelatingseisen.

Jan van Alphen was de eerste stadsbeiaardier van Tiel die, afkomstig uit de eerste lichten van deze opleiding, vanaf 1964 tot aan zijn pensionering in 1980 de vaste stadsbeiaardier in dienst van de gemeente Tiel was. Daarnaast was Van Alphen vanaf 1970 directeur van de Tielse muziekschool. In zijn directeurskamer in Tiel stond een beiaard-studieklavier zodat hij, als het directie voeren hem even te veel werd,

de kans had zijn 'grote liefde ter hand te nemen': de beiaard! In januari 1981, kort na zijn pensionering in de zomer van 1980, overleed Jan van Alphen, een mijns inziens qua belang onderschatte pionier in deze regio op het gebied van beiaardmuziek en muziekeducatie. Het zou goed zijn als Tiel de verdiensten van deze 'kleine grote man' alsnog wat meer op waarde zou weten te schatten! Hij zorgde er destijds immers voor dat Tiel 'op de beiaardkaart' werd gezet door meerdere beiaardconcoursen en activiteiten in het kader van het internationaal befaamde Holland Festival!

De opvolger van Jan van Alphen was de uit Zaltbommel afkomstige Ru Stolk. Niet alleen actief als beiaardier maar ook als blokfluitist en klavecijnist en bovenal als leraar van vele, vele tientallen leerlingen van de (voormalige) Streekmuziekschool 'Peter van Anrooij'. Liefst 28 jaar beklom Ru Stolk iedere week (vaak enkele malen) de 182 treden tot aan de speelcabine.

Sinds 2007 bespeelt Wim Ruitenbeek de Beiaard van de Sint Maartenskerk. Hij heeft een belangrijke vernieuwing van het repertoire doorgevoerd en zoekt en vindt samenwerkingsvormen met tal van muziekgezelschappen. Zo geeft hij de beiaard in november een jazzy inkleuring bij Jazzy Tiel!

Iedere beiaardier was en is, net als vele eeuwen terug, ook nu nog verantwoordelijk voor het op het juiste moment via uurwerk en beiaard laten klinken van dan passende melodien: met kerst geen Sinterklaasliedjes over de stad en omgekeerd. Van 1964 tot aan 2000 zorgde een bandspeelwerk voor het automatische spel van het carillon. Dat bandspeelwerk is vergelijkbaar met het 'boek' in een draaiorgel. Bij de beiaard is het een soort grote ponsband waarin door de beiaardier de 'gaten werden gestoken'. Via elektromagnetische speelhamers werden de klokken tot klinken gebracht door de hamers te activeren.

Vanaf 2000 regelt een computer de automatische bespelingen.

Dat ook een computer zijn gevoeligheden kent, bleek in 2008 toen blikseminslag het automatische klokkenspel tot zwijgen bracht. Sindsdien zorgt een nieuwe computer van de Koninklijke Eijsbouts er voor dat ieder kwartier de beiaard, mits bij een daartoe gunstige windrichting, over de binnenstad van Tiel te horen is. Want in tegenstelling tot bijna alle andere steden in den lande staat de Sint Maartenskerk in Tiel niet in het hart van de stad maar aan de buitenkant! Als herinnering aan de historie van Tiel en zijn relatie met de rivieren!

Bronnen:

Gesprekken met de Tielse Stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek en Johan Goossen (voorzitter Stichting Beiaard Tiel) en informatie van internet.

En verder dank aan de 4 schoolklassen die medio mei 2014 het aantal treden van de begane grond naar de beiaardcabine hebben geteld en herteld!

Wim Ruitenbeek tijdens expositie Carillon
(foto: RAR – Collectie Bouwhuis)

Wim Ruitenbeek ontvangt een schoolklas
(foto: RAR – Collectie Bouwhuis)

Feestprogramma 50 jaar Beiaard in Tiel

Zaterdag 16 augustus 2014:

- 13.30 uur: Rondleiding naar de beiaard door stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek
- 14.00 uur: Reguliere beiaardbespeling door stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek
- 15.00 uur: Rondleiding naar de beiaard door stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek
- 16.00 uur: "Orphée" door beiaardier Arie Abbenes en diens echtgenote.

Zaterdag 6 september 2014:

Officiële Lustrum concert

- 13.30 uur: Rondleiding naar de beiaard door stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek
- 14.00 uur: Wensconcert door stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek
- 15.00 uur: Inleiding over de geschiedenis van de Beiaard door Pierre van der Schaaf
- 15.30 uur: Concert op de beiaard door stadsbeiaardier Wim Ruitenbeek met medewerking van het Elstars Muziektheater onder leiding van Hans van Bergen

De eeuwige steeg

Peter Schipper

Wie op zondagmiddag van het Plein via de Marktgang naar de Groenmarkt wil wandelen, komt voor een gesloten hek te staan. Ook in de avonduren is de gang naast de Vismarkt afgesloten. De aanpalende bewoners hadden overlast van lawaai en baldadigheid en daarom leek het de gemeente Tiel de beste oplossing de steeg op bepaalde uren op slot te doen.

Nu een volgende steeg, lopend vanaf de Voorstad naar de Ruitersstraat, op de nominatie staat een zwaarder lot te ondergaan, zijn leden van Waardevol Tiel en de vereniging Oudheidkamer in het geweer gekomen. Een ware speurtocht naar conditie en geschiedenis van deze smalle stukjes Tiel begon. Ton Schiltmans ontwierp een formulier om de algemene staat te inventariseren, Jan van Doesburg maakte foto's en ondergetekende dook in de geschiedenis. Het leverde verrassingen op in onvermoede stukjes stad.

Stegen, ook wel straatjes, gangen, reten (Culemborg: de 'reet van Caesar') of, zoals in Nijmegen Gas (vergelijk het Duitse Gasse) genaamd, zijn smalle verbindingen tussen bredere straten of stukken stad, vaak met een handelskarakter zoals havens. In Tiel vinden we ze achter de Tolhuiswal, in de Weerstraat

als verbinding met de voormalige binnenhaven die na 1650 het Plein werd, in de Waterstraat en in de Voorstad. Ze zijn dikwijls eeuwen oud en soms nog van middeleeuwse oorsprong. Een aantal staat afgebeeld op de plattegrond van de stad Tiel in de Stedenatlas van de Amsterdamse drukker – uitgever Johan Blaeu uit 1649. De breedte van de stegen varieert van net voldoende om de zakkendragers zwoegend hun zware lasten te laten torsen tot ruim genoeg om kleine karren en sleepsledes door te laten. Er hangt vaak een wat sinistere en spannend uitdagende sfeer. De officiële namen zijn meestal in de raadsvergadering van maart 1884 vastgesteld. Ook na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog en de daarop volgende wederopbouw creëerden de stedenbouwkundigen nieuwe stegen, zoals de al genoemde Marktgang, de Borchgang en het

Foto: De Brouwerijsteeg met het pand van A van Wankum, eens de brouwerij. Links het gebouw van de Grootte Sociëteit. Circa 1900 (foto afkomstig uit 'Oud Tiel in beeld'; reproductie Nic Lathouwers)

Klompstraatje. Een aparte categorie vormen de nu verdwenen stegen, zoals het Cecilienstraatje en de wegen buiten de singels, bijvoorbeeld de Boterkampsteeg en de Papesteeg. Samen vormen ze de historische haarvaten van de oude stad.

Wandelt u mee?

We beginnen onze verkenning rechts naast het gebouw van de Grootte Sociëteit aan het Plein. Daar loopt een korte, naamloze steeg naar de trap die de opgang is tot de Wal. We treffen er maar een voordeur, die de heren gebruiken om naar hun sociëteitszaal te gaan. Tevergeefs zoeken we een naambordje. Toch heeft dit straatje vroeger wel degelijk een naam gehad, namelijk Brouwerijsteeg. De lijst van huizen en eigenaars die in opdracht van het stadsbestuur omstreeks 1805 werd opgesteld vermeldt ter plaatse een brouwerij, toebehorend aan Josua van Oosterhoudt. Nu staat er een appartementencomplex met beneden een winkel. Rechts van dit gebouw ligt de Molensteeg die zich kronkelt naar de plek waar eens de circa 1905 afgebroken Gast-

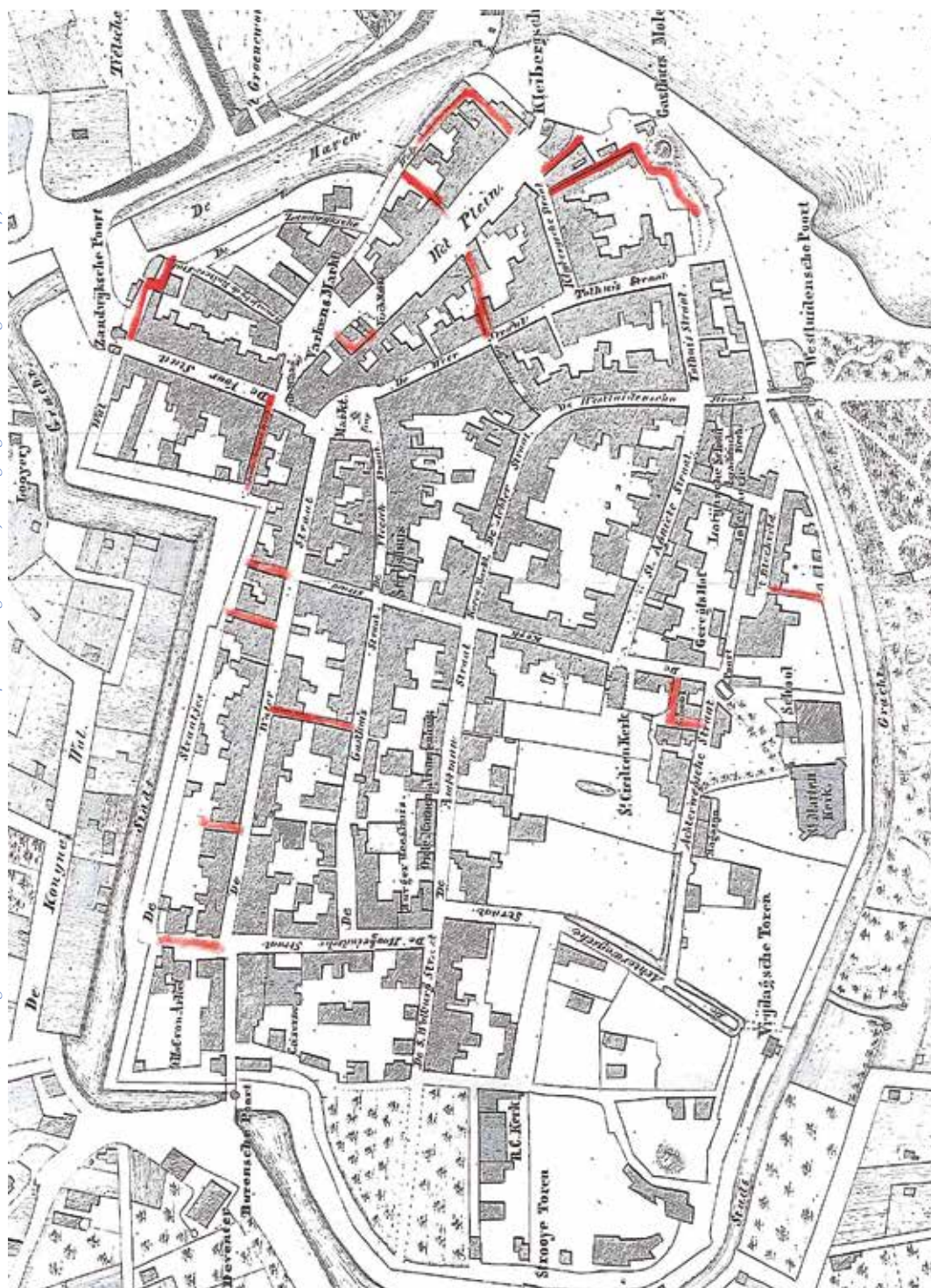
huismolen heeft gestaan. De stichtingssteen van deze molen uit 1722 is bewaard en recentelijk ingemetseld in een muur van het nieuwbouwcomplex Molenveste. Dit gedeelte achter de molen wordt in een bouwvergunning uit 1903 aangeduid als 'het zogenaamde Mandenmakersteegje'.

De stadswal aflopend bereiken we het Bleekveld, nu deels een enorme bouwput en meer naar de Sint Maartenskerk een leeg parkeerterrein. Hoe anders zag het er honderd jaar geleden uit met straten als de Huf van Burenstraat, Rechtbankstraat, Bleekveldstraat en Wethouderskade. Verdwenen zijn de gebouwen van weleer, zoals de gevangenis, de oude meekrapfabriek, het gymnasium, de gasfabriek en de levendige volksbuurt op het Bleekveld. Hier lag een verbindingstraatje tussen de Wethouderskade en de Koninginnenstraat. Over de volle lengte liep als waterlozing een brede, diepe goot die in de stadsgracht uitkwam en waarvan de gemetselde uitmonding nog zichtbaar is. De goot was afgedekt door een plank, die de naam aan het steegje gaf: 'de Plank'.

Het verdwenen Cecilienstraatje in 1971 (foto: Jan van Doesburg)

Onze wandeling vervolgend door de Schoolstraat zien we aan het einde het gemeentelijke stadskantoor aan de Achterweg. Niets herinnert meer aan het Cecilienstaatje, dat in de jaren negentig verdween ten behoeve van het genoemde gemeentelijk kantoor. Zijn naam kreeg het straatje van de nabij gelegen Caeciliakapel. In de negentiende eeuw boog het zich nog naar de Kerkstraat, maar in een later stadium liep het dood. Interessant was het pand links van de ingang; het was de oudste burgerschool van Tiel uit circa 1830.

Op het einde van de Agnietenstraat staat de oude, in 1837 gebouwde synagoge (nu moskee). Je komt er via een van een roestig hek voorzien steegje dat de contouren volgt van de Agnietenkapel die hier tot 1886 heeft bestaan. Direct links het voormalige mikwe of joods ritueel badhuis met zijn zinken dak dat het hemelwater opving om het bad te voeden. Vooral gelovigen maken gebruik van deze toegang om de moskee te bezoeken.

Verder gaand bereikt de wandelaar aan de andere kant de Koninginnenstraat.

Oude stegen in de Weerstraat

In de Weerstraat waren drie eeuwenoude doorgangen, die alle naar de toenmalige haven (circa 1650 gedempt en nu het Plein) liepen. De toegang tot het eerste steegje, gelegen naast nummer 43, is afgesloten door middel van een hek. De vriendelijke eigenaar was bereid het hekwerk voor ons te openen, waarna we het zeer smalle steegje konden betreden. Na luttele meters stuitte we echter op de muur van een modern appartementengebouw.

De steeg Weerstraat – Plein op de kadastrale kaart uit Rink, 1836 (Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

Interessanter is de gang bij nummer 39, recht tegenover het Jodenstraatje. We hebben geluk, want het afsluitende hek staat open. Voorzichtig zoeken we onze weg te midden van oude en nieuwere muren, gevelbegroeiing en een

Wordt dit het beeld van de Tielse stegen? De afgesloten Marktgang vanaf de zijde van de Groenmarkt (foto: Peter Schipper)

De ingang van de steeg Weerstraat naar het Plein, gefotografeerd vanuit het Jodenstraatje (foto: Peter Schipper)

geparkeerde motorfiets, maar uiteindelijk bereiken we het Plein. Heel verrassend om door dit vergeten straatje, dat al op de kaart van Johannes Blaeu staat afgebeeld, te wandelen. In de negentiende eeuw zette deze steeg zich voort aan de overzijde van het Plein richting Oude Haven.

Verderop treffen we het pakhuis van de firma Lebbink, handelaren in ijzerwaren, maar ook voor buskruit kon men er terecht. Gert Jan Peters, de bekende onderwijzer – streekhistoricus uit Kerk-Avezaath, schrijft er in zijn boek *Tiel omstreeks 1900* over: ‘Het smalle pakhuis van Lebbink was voorheen een open plaats en een gang, waarmee men het Plein kon bereiken’.

Naast vishandel Spies vinden we de Markt-gang, die twee gezichten heeft. Het oudste stuk ligt aan het Plein en liep aanvankelijk rond de vismarkt. Het was een idee van de naoorlogse planologen om de steeg door te trekken naar de Groenmarkt. Begin en einde van de doorgang zijn ’s avonds en op zondagen met een hek voor het publiek afgesloten.

De steeg Voorstad – Ruitersstraat. Aan het begin van de Voorstad stonden tot de Tweede Wereldoorlog twee monumentale huizen. Links is de ingang van de steeg te zien (foto: Ansichtkaart Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

We steken de Varkensmarkt over en arriveren in de Ruitersstraat. Achter de nieuwbouw winkel van de modefirma Blijdestein bevindt zich de ingang van een naamloze steeg. Op de kadastrale kaart van 1830 zien we de steeg vanaf de stadszijde van de Zandwijksepoort naar de Oude Haven lopen. De huidige bebouwing is een mix van oud en nieuw, gecombineerd met vervallen deurpartijen, uitdijend groen en laaghangende airco's. Bewoners klagen over overlast, vooral na het uitgaan van de kroegen, en hebben de gemeente verzocht de steeg permanent af te sluiten voor het publiek; een gedachte die ons niet vrolijk stemt. Na twee bochten bereiken we de Voorstad.

Een oude kraan en een oliemolen

Vanuit de Voorstad nemen we de Korte Nieuwsteeg naar de Oliemolenwal, welke laatste op de kadastrale plattegrond in het boek *Beschrijving der stad Tiel* (1836) van stadshistoricus mr E.D. Rink voorkomt als ‘De Straatjes’. Het is een steeg zoals die moet zijn: een club, een kroeg (in 1938 nog drie bierhuizen), pakhuizen en een schuur. En dat

Dezelfde plek in 2014. Links de ingang van de steeg. Op de voorgrond zijn in het plaveisel de fundamente van de Zandwijksepoort zichtbaar gemaakt (foto: Peter Schipper)

alles hier en daar wat dichtgemetseld en verloederd. Het steegje is oud en staat afgebeeld op de kaart van Blaeu, beginnend in de Voorstad net voor de Dampoort. De naam Korte Nieuwsteeg begrijpen we beter wanneer we weten dat de Voorstad in de late middeleeuwen de Nieuwstraat heette. Inderdaad een nieuwe straat, want dit stukje stad werd pas in het laatste kwart van de vijftiende eeuw binnen de ommuring getrokken.

Vanaf de Oliemolenwal lopen twee stegen naar de Waterstraat. Beide doorgangen staan al op de kaart van Blaeu. De eerste, in het verlengde van de Kerkstraat, draagt nu geen naam, maar komt in het huizenregister uit 1805 voor als ‘t Straatje bij de Kraanse Pomp’. Gert Jan Peters kende deze stadspomp ook en vertelt dat hij stond ‘achter de werkplaats van F.C. Rijnders op de Oliemolenwal’ en de bijnaam had van ‘kraantjespomp’. Met deze kraan wordt de grote stadskraan bedoeld die hier al in de middeleeuwen gestaan moet hebben om de lading uit schepen te takelen die in de stadsgracht, eens onderdeel van een vaarroute via de Dode Linge, aanmeerden. Soortgelijke kranen komt men in meer handelsplaatsen tegen, zoals Utrecht, Nijmegen en Arnhem. Een groot rad, waarin mensen zwoegden, zorgde voor de aandrijving.

Wat verder ligt de Oliemolensteeg, een smalle authentieke doorgang die zijn naam kreeg van de oliemolen die hier eens de diverse zaden tot olie maalde. Circa 1805 was de door een paard aangedreven molen in het bezit van Adrianus van Oosterhoudt. Omstreeks 1821 is Markus van Winsen (1790-1867) de nieuwe eigenaar. Trouw liep het paard zijn rondjes

totdat Van Winsen in 1836 besloot om een stoommachine het werk te laten doen. De plaatsing van dit eerste stoomtuig in Tiel gaf echter overlast en zorgde voor een flinke aanvaring met de burens. De koppige Van Winsen wist het pleit evenwel in zijn voordeel te beslissen en het zelfs voor elkaar te krijgen om zijn machines om te mogen bouwen zodat ze geschikt waren om naast olie ook granen te malen en te pellen. Nu keren de korenmolenaars zich tegen hem, maar desondanks komt de vergunning er. Jaren van overlast en spanningen met omwonenden volgden, maar zakkelijk ging het Van Winsen voor de wind.

In februari 1864 ging de onderneming, die inmiddels door zoon Jan geëxploiteerd werd, om onduidelijke redenen failliet. Eindelijk rust dachten de burens, totdat zich twee jaar later in de persoon van C.J. Groenendaal een nieuwe exploitant aandiende. In 1897 viel het doek definitief.

Een eind verderop vinden we nog het Walstraatje (naam vastgesteld in oktober 1959), waarvan druk gebruik wordt gemaakt omdat de ingang van de bioscoop er aan gelegen is. Alle bebouwing is van na de oorlog.

Tenslotte bereiken we het Hof van Arkel, nu een straatje vol nieuwbouw, maar tot de laatste wereldoorlog stond hier een versterkt eeuwenoud huis.

Rozemarijnsteeg of Scheidingsstraatje?

Halverwege de Waterstraat brengt een gang ons naar de Gasthuisstraat. Het straatnaambordje vermeldt: Scheidingsstraatje. Burgemeester N.F. Cambier van Nooten

(1892-1972), die veel onderzoek naar de geschiedenis van Tiel verrichtte, had een originele verklaring voor deze naam. Hij relateerde deze aan de in 1834 ontstane religieuze stroming van de 'afgescheidenen', die in 1852 in het straatje een eigen kerk lieten bouwen. In het spraakgebruik verbasterd, zou dit geleid hebben tot de naam Scheidingsstraatje. Een aardige gedachte, die helaas niet opgaat. In de meer genoemde huizenlijst uit ca. 1805 komt de naam Scheidingsstraatje namelijk al voor. Steekhondender is een andere verklaring. In het reglement voor de zakken- en turfdragers

Het Scheidingsstraatje met het bruidspaar Ippel - van Zetten met rechts de gereformeerde kerk, ca. 1940 (foto: Collectie W. Scholtus)

binnen de stad Tiel uit 1849 staan de tarieven voor deze werklieden vermeld. De dragers moesten de tonnen met turf vanaf de haven of de Waalkade verder de stad in sjouwen. Hoe groter de afstand die ze moesten afleggen, des te hoger het te betalen tarief. Bij het straatje, dat in het reglement de Rozemarijnsteeg wordt genoemd, lag een tariefscheiding: tot daar bedroeg het verschuldigde loon 6 cent voor de korte of zware turf en 4 cent voor de lange of lichte exemplaren. Vanaf het straatje naar de Burensespoort gold een hoger tarief: 7½ respectievelijk 5 cent.

De beide toegangen van het straatje zijn indrukwekkend. Aan de Gasthuiskant vinden we de wit gepleisterde oude Nuts kleuterschool uit 1852 en een monumentaal woonhuis. Jammer alleen van de aanwezige vuilcontainer die uitgerekend op deze plaats zijn lelijkheid etaleert. Aan de kant van de Waterstraat pronkt een van de weinige gaaf bewaard gebleven negentiende-eeuwse winkelpuien. Helaas is de gereformeerde kerk in de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog verwoest. Na al dit geweld vervaardigde de firma Scholtus op die plek jarenlang grafkisten.

De naam Rozemarijnsteeg komt onder andere voor in Brugge, Amsterdam, Amersfoort, Elburg en Zaltbommel. Het archief van Amersfoort geeft als verklaring voor de naam Rozemarijnsteeg: 'Het kan een schertsende aanduiding geweest zijn voor een vuil achterbuurtstraatje, maar ook een vernoeming van de zogenoemde versiersters, vrouwen die zich belastten met het groen maken voor bruiloften, doopmalen en begrafenissen en

daarvoor veelal rozemarijn gebruikten'. De site van historisch Wageningen draagt nog een andere mogelijkheid aan: 'Is dit misschien een verbastering van Rosmolensteeg? Op de hoek Molenstraat-Herenstraat (in Wageningen; PS) stond vroeger een rosmolen. Dit is een molen die aangedreven wordt met een paard (ros). Een paard werd vroeger ook aangeduid met 'mare' (vgl. merrie). Rosmare – Rozemarijn?'

We zijn rond

De Grote Sociëteit en de Waterpoort komen weer in het zicht en we bereiken het laatste straatje: het Zoutkeetstraatje, genoemd naar de zoutkeet die S. Blom in 1817 aan de wal bij de Oude Haven liet bouwen. Met behulp van een grote zoutpan verwarmden enkele arbeiders het aangevoerde ruwe zout om het te raffineren tot een bruikbaar product. In de latere negentiende eeuw was G.J. Koels de eigenaar van deze zoutziederij, die tot 1911 in de verslagen van de Kamer van Koophandel vermeld staat. Door de zoutvondst bij Boekelo en de vanaf 1918 volgende moderne verwerking door de Koninklijke Nederlandse Zoutindustrie legden steeds meer kleine zoutziederijen het loodje. In 1896 kreeg Koels een jaren durend conflict met de gemeente Tiel. Het straatje tussen de nog altijd aanwezige zoutkeet en de pakhuizen met kantoren aan de overzijde beschouwde hij als zijn eigendom en daarom had hij volgens zijn mening recht om er leidingen te leggen en het met een houten hek af te sluiten. De gemeente zag het als openbare weg en de burgemeester liet het hek verwijderen. Met name tijdens de Tielse kermis, wanneer het Plein daartoe aan weerszijden met palen af-

gesloten was, moest men met een kar via het steegje richting Varkensmarkt of andersom richting Plein kunnen rijden. Het kan verkeren: Maakte de gemeente Tiel zich zo'n 120 jaar geleden sterk voor het open houden van een steeg, nu zou ze het liefst alle met een hek op slot doen! De kunst is te zoeken naar een oplossing die recht doet aan de wensen van de bewoners en de historie.

De opstellers van het stegenpamflet als zakkendragers tijdens de stegenwandeling op 5 juli 2014. V.l.n.r.: Peter Schipper, Jan van Doesburg en Ton Schiltmans (foto: Arnoud Reijnen)

Gebruikte bronnen:

Regionaal Archief Rivierenland:
nr. 0100: archief Cambier van Nooten; nrs 50-53, klappers op straatnamen
Oud Archief Tiel, nr. 1398: Register van alle huizen, schuren, Stallen, erven etc., circa 1805
Nr. 0007, nrs 2260-2261: proces van G.J. Koels tegen de gemeente Tiel, 1896-1901
Reglement voor de zakkendragers binnen de stad Tiel, 1849

Andere bronnen:

Adresboeken van Tiel, 1938 en verder
E.D. Rink, *Beschrijving der stad Tiel*, Tiel 1836
G.J. Peters, *Tiel omstreeks 1900*, Tiel 1957
Kalendarium van Tiel, samenstelling Historische Werkgroep Tiel
Verslagen Kamer van Koophandel en Fabrieken Tiel 1874-1911
Diverse internetsites

Zie voor het stegenpamflet van Waardevol Tiel en de Oudheidkamer: www.waardevoltiel.nl

Bellevue, parel aan de Waal

Bert Leenders

Bellevue is ongetwijfeld een van de markantste gebouwen van Tiel. Na jaren van leegstand is het grondig gerestaureerde monument weer als horecabedrijf in gebruik genomen. Wanneer je belangstelling hebt voor de lokale historie en je langs het gebouw loopt of fietst kom je al snel bij vragen als: waarom is dit gebouw er neergezet, waar kwam het geld voor de bouw en inrichting vandaan, welke functies heeft het sindsdien gehad en waar komt de naam Surister op de gevelsteen aan de voorkant van het gebouw vandaan? Het antwoord op al deze vragen en nog veel meer vindt u in deze bijdrage.

Wanneer we een historische atlas doorbladeren zien we dat Tiel daar rond het jaar 1000 een prominente plaats inneemt. De stad is op dat moment groter en belangrijker dan bijvoorbeeld Amsterdam. Tiel dankte die prominente plaats eeuwen geleden aan zijn bijzondere ligging. Ter hoogte van de huidige

Waalgade splitste de Linge zich als zijrivier van de Waal af. Via de Linge en de Zoel, een zijtak van de Linge, stond Tiel via het water in verbinding met de Rijn. De ligging aan de splitsing van twee waterwegen maakte Tiel aantrekkelijk als handelsnederzetting en zorgde voor welvaart. Concurrentie van an-

Foto: De komst van koning Willem III op 8 maart 1855 naar de Ophemertsedijk bij Bellevue om naar de overstroming in het land van Maas en Waal te kijken trok veel bekijks. De foto is een detail uit een grote vlag die ter gelegenheid van het koninklijk bezoek gemaakt werd. (foto: Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel/Erik van Ammers)

dere steden aan de Waal, machtsverschuivingen binnen het Duitse keizerrijk en later het dichtslibben van de Linge zorgden voor de teloorgang van Tiel als belangrijke handelsstad. Maar Tiel stond wel op de kaart en zou door zijn aantal inwoners en voorzieningen tot op de dag van vandaag het centrum van de West-Betuwe blijven. De ligging aan de Waal speelde in de hele geschiedenis van de stad een prominente rol. Ook de bouw van Bellevue op die plek werd mede door de scheepvaart op de Waal bepaald.

Ontwikkelingen in de scheepvaart

Vóór de opening van de spoorlijn Geldermalsen – Tiel – Elst in 1882 was de scheepvaart het belangrijkste vervoermiddel voor de aanvoer van grondstoffen, handelswaar en de afvoer van de producten van de opkomende industrie. In de eerste helft van de negentiende eeuw werden de traditionele zeil- en trekschepen langzaam verdrongen door schepen op stoomtractie. Die stoomschepen konden wegens de grotere diepgang niet aanleggen op de plek, die eeuwenlang de laad- en losplek was geweest van de vracht- en vissersboten, de haven. Voor eigen rekening bouwden de maat-

schappijen, die de stoomboten exploiteerden, daarom nieuwe aanlegplaatsen. Die kwamen er rond 1840, even voorbij de plek waar enkele jaren later Bellevue gebouwd zou worden aan de Ophemertse Dijk. De nabijheid van havenactiviteiten was niet de enige reden om Bellevue te bouwen. Ook het uitzicht op de rivier en de nabijheid van een aantal bedrijven speelde een rol. De Kwelkade en omgeving waren in die tijd immers het belangrijkste industrieterrein van Tiel.

Johanna Geertrui Bussink

Het was Johanna Geertrui Bussink die opdracht gaf tot de bouw van Bellevue. Johanna trouwde met Gerrit Campagne. Samen exploiteerden ze een koffiehuis op het Plein vlak bij de Grootte Sociëteit. Na het overlijden van haar echtgenoot in 1831 zette Johanna Bussink de exploitatie van het koffiehuis alleen voort. Hier kwamen toentertijd vooral leden van de aanzienlijke handelsstand. In feite vormde deze groep een soort tweederangs elite. Bestuurders, juristen en artsen hadden sinds 1764 hun sociëteit en waakten er via ballotage zorgvuldig voor dat handelaars en industrielen uitgesloten bleven van het lidmaatschap van deze 'grote' sociëteit. De zaken in het koffiehuis gingen kennelijk goed, want op 26 februari 1842 vroeg Johanna Bussink toestemming aan het gemeentebestuur om op het begin van de dijk buiten de Westluidense Poort een huis te mogen bouwen van 'twee verdiepingen hoog, ongeveer 22 ellen breed en 9 ellen en twee palmen diep'. Helaas ontbreekt in het regionaal archief een oorspronkelijke bouwtekening.

Een register van drankvergunning uit 1882 vermeldt wel dat de vergunning gegeven

Havenactiviteit aan de Waaldijk in 1915 bij Bellevue (foto: David Mijs; Collectie Smit/Kers)

Wie was Frederik Willem Surister

Jan van Lookeren Campagne, oud-notaris te Arnhem is een telg uit het ondernemende geslacht Campagne. Hij ontdekte de tekst op de gevelsteen aan de Waalzijde van Bellevue met het opschrift "De eerste steen is gelegd door A.C. Surister geb. Campagne den 5/18 1842". De naam Campagne komt in Tiel regelmatig voor. De naam Surister niet. Dus ging hij op nader onderzoek uit. Het resultaat stuurde hij al weer enkele jaren geleden naar de redactie van dit blad en naar de bekende Tielse genealoog Wim Fase, die nog meer informatie verzamelde. Hier geven we een samenvattende selectie van hun opmerkelijke bevindingen. Van Lookeren Campagne kwam er achter dat in de Belgische Ardennen ten Zuidoosten van Verviers het langgerekte gehucht Surister ligt. Jean Groulart, een Fransman gaf daar in de vijftiende eeuw leiding aan de opkomende ijzerindustrie. De familie Groulart maakte fortuin, ging zich De Groulart noemen, werd eigenaar van de heerlijkheid Surister en ging wonen op het inmiddels verdwenen kasteel in het nabijgelegen Jalhay. Een lid van de familie vestigde zich in Maastricht en een zoon daarvan, Johan Willem de Groulart, heer van Surister vestigde zich in 's Hertogenbosch en trouwde

met Jacoba Tromp, een kleindochter van de zeeheld Maerten Harpertszoon Tromp. Een kleindochter van Johan Willem de Groulart woonde rond 1800 enkele jaren op kasteel Echteld. In 1805 kocht deze kleindochter, Jacoba Adriane de Groulart het Hoge Huis aan de Koornmarkt in Tiel, dat nu in gebruik is als Turkse Moskee. Ze ging daar wonen tot de dood van haar zoon Frederik Von Scheidt de Groulart. Deze zoon was van 1811 tot 1816 adjoint-maire ofwel viceburgemeester van Tiel. Hij had in Tiel een langdurige relatie met de in Doornik, nu Tournai, geboren Wilhelmina Petronella Speelman. Een van de twee kinderen uit deze relatie was Willem Frederik van Surister. Hij was metselaar en handelde in bouwmaterialen zoals stenen, dakpannen, tegels, tras (=gebroken en fijngemalen tufsteen) en andere bouwmaterialen. In 1842 kreeg hij vergunning om de werkplaats links naast het Hoge Huis een steenzagerij te beginnen. In december 1841 trouwde hij met de legster van de eerste steen van Bellevue Anna Catharina Campagne. Waarschijnlijk was Willem Frederik van Surister een belangrijke financier van Bellevue.

werd voor een koffiekamer en twee sociëteitslokalen. Johanna kreeg de toestemming voor de bouw snel. Enkele weken na de aanvraag kon de bouw al starten. Uit de tekst op een nu nog aanwezige gevelsteen blijkt dat de

eerste steen gelegd is door haar dochter Anna Catharina. De bouw verliep zeker voor die tijd verrassend snel. Nog voor de jaarwisseling werd het gebouw opgeleverd. Het is vrijwel zeker dat Johanna het voor die tijd kolos-

sale gebouw niet helemaal alleen betaald heeft. Haar dochter Anna Catharina was namelijk kort tevoren, op 20 december 1841, op 33-jarige leeftijd gehuwd met de vermogende koopman Frederik Willem Surister bijgenaamd De Groulart. Surister stierf kort na zijn huwelijk op 17 december 1843.

Johanna Geertrui gaat Bellevue, samen met haar dochter Anna Catharina exploiteren. Lang heeft dat niet geduurd. Naast koffiehuis wordt Bellevue de thuisbasis van een nieuwe sociëteit waar anders dan de al in 1764 opgerichte Groote Sociëteit vooral zakenlieden lid van zijn. Anna Catharina hertrouwt met de veel jongere steenhouwer Alberti Caron, die ook betrokken werd bij de exploitatie van Bellevue. De sociëteitsfunctie was in Bellevue geen lang leven beschoren. Concurrentie kwam er van een sociëteit die de bovenzaal van De Beurs als thuisbasis had. Bovendien kozen de ondernemers in 1864 voor een eigen gebouw voor hun sociëteit. Die Buiten-Sociëteit werd eveneens gebouwd aan de Ophemertsedijk vlak bij Bellevue.

In andere handen

Van 1845 tot 1848 worden de advertenties waarmee activiteiten in Bellevue bekend gemaakt werden, ondertekend door de weduwe Geertruida Campagne van Lookeren. Die advertenties hadden betrekking op de 'harmonie met bal na' in de kermisweek en veilingen. In 1893 verzorgde Louis Davids met zijn vrouw en een aantal artiesten uit zijn 'stal' vijf kermisavonden lang een Grand Spectacle Concert Varié. Bellevue groeide uit tot een belangrijk ontmoetingspunt en uitgaansgelegenheid voor de gegoede handelslieden. Het ontwikkelde zich zelfs als een geduchte concurrent van het

toenmalige Spaarbankgebouw. Er vonden namelijk ook concerten plaats.

In een nummer van het Tielsch Stads- en Arrondissementsweekblad lezen we dat op 8 februari 1861 koning Willem III ter hoogte van Bellevue de gevolgen van de watersnood in het Land van Maas en Waal in ogenschouw nam. Op 31 oktober 1882 werd het officiële feest bij gelegenheid van de opening van de spoorlijn Geldermalsen – Tiel – Elst in Bellevue gehouden.

Na Geertruida Campagne van Lookeren heeft Bellevue verschillende uitbaters gehad.

Waarschijnlijk werd in 1905 het laatste glaasje sterke drank geserveerd. Bellevue verliest dan zijn horecafunctie. Uit de gemeentelijke administratie blijkt dat er voor het gebouw toen geen drankvergunning werd aangevraagd. Die aanvraag was in verband met een wijziging van de spelregels voor horecaondernemingen wel noodzakelijk. Vanaf die tijd had Bellevue een woonbestemming en was er mogelijk nog wel even alcoholvrije drank verkrijgbaar en kon je er overnachten.

Jan Jacobus Vermet

In 1917 ging apotheker en industrieel Jan Jacobus Vermet in Bellevue wonen. De farmacoloog was van vele markten thuis. Naast apotheker en fabrieksdirecteur gaf hij les op de tuinbouwschool en vervulde een veelheid van maatschappelijke functies in Tiel en de regio en op nationaal niveau.

Aanvankelijk gebruikte hij het kolossale pand geheel voor zichzelf en zijn gezin. In de laatste oorlogsjaren, toen zijn vier kinderen het huis uit waren, verhuurde hij een deel aan de gemeente Tiel. De gemeenteontvanger, de kassier en de afdeling gemeentewerken vonden

er een werkplek. Na de oorlog was er ook nog een tijdje het kantoor van de wederopbouw. Op 14 november 1959 overleed Vermet op 88-jarige leeftijd. De gemeente kocht toen het pand voor de in die tijd forse prijs van ruim 55.000 gulden (€ 25.000). Het werd druk in het gebouw. Niet alleen de centrale gemeentelijke administratie kreeg er een tijdje zijn domicilie, ook de veerbaas, de commandant van de brandweer en het hoofd van de plantsoendienst hielden er kantoor. Ook het gemeentelijk antennebedrijf had er enkele jaren een kamer. Al die nieuwe gebruikers en wisselingen maakten regelmatig een interne aanpassing van het pand nodig. Het werd een hokkerig geheel en voldeed niet meer aan de zich ontwikkelende standaard voor de huisvesting van kantoorgebruikers. In 1982 werd besloten het pand van binnen en buiten te restaureren, aan te pas-

Jan Jacobus Vermet, 1870-1959 (Geschilderd in 1952 door Johan Ponsoen/Collectie Regionaal Archief Rivierenland)

sen aan de gebruikers van dat moment en het zoveel mogelijk in de oorspronkelijke staat te brengen. Bellevue had weer het statige imago van weleer. Bij het gereedkomen van het nieuwe gemeentehuis in 1996 werden vrijwel alle gemeentelijke diensten centraal gehuisvest in het nieuw gebouwde pand. Bellevue kwam leeg te staan en werd in 1999 verkocht aan Van Herwijnen Vastgoed BV voor 700.000 gulden (ca € 320.000).

Opnieuw horecabestemming

De verkoop vond plaats onder de voorwaarde dat het hele pand een hoogwaardige horecafunctie moest krijgen. Voor en na de renovatie is er over de bestemming van het pand heel wat afgesteggeld. De verwickelingen over de bestemming haalden zelfs enkele keren de landelijke pers. In 2006 kwam Van Herwijnen tot de conclusie dat een volledige horecabestemming niet haalbaar was. Hij wilde er zelf in gaan wonen en kantoor houden. Het College van Burgemeester en Wethouders wilde aanvankelijk wel meewerken aan een wijziging van het bestemmingsplan dat wonen en een kantoor mogelijk zou maken. Voor de gemeenteraad lag dat een stuk lastiger. Wegens vakantie van een mogelijke voorstemmer, staakten de stemmen. Voordat herstemming een maand later zou plaatsvinden werd het gerucht bekend dat enkele raadsleden benaderd zouden zijn met het verzoek om niet aanwezig te zijn bij de raadsvergadering. Daardoor zou de kans op een instemmend besluit over het voorstel het bestemmingsplan te wijzigen toenemen. Er kwam een justitieel onderzoek waarbij de betrokkenheid van Van Herwijnen niet werd vastgesteld. Overigens werd deze mogelijke

poging tot omkoping steeds ten stelligste ontkennd. Voor de toenmalige burgemeester van Tiel, De Vreeze vormde de kwestie samen met de latere doodsb bedreiging, die Menno van Herwijnen per post ontving, aanleiding om het voorstel om de horecabestemming van Bellevue in een woon- en kantoorfunctie te veranderen in te trekken. In 2007 besloot Van Herwijnen het pand toch een volledige horecabestemming te geven en startte hij met de renovatie. Van Herwijnen heeft in de loop van de jaren diverse oude panden in het centrum van Tiel opgekocht en met eigen mensen, wanneer deze niet nodig waren voor werkzaamheden in het bedrijf waar de gebroeders

Van Herwijnen interne transportsystemen maken, gerestaureerd. Die medewerkers hebben zich in de loop der jaren ontwikkeld tot vakmensen waar menig aannemer jaloers op kan zijn. Die medewerkers hebben ook Bellevue zorgvuldig gerestaureerd en in de oorspronkelijke staat teruggebracht. De hele restauratieperiode duurde, omdat de 'bouwvakkers' niet permanent beschikbaar waren, meerdere jaren. Ook tijdens de restauratieperiode liep het contact tussen de vastgoedontwikkelaar en de gemeente niet altijd van een leien dakje. Zo vond de gemeente een nooduitgang vanaf de bovenverdieping noodzakelijk, was er discussie over de verlegging van het fietspad ter plekke en de trap om van de dijk buitenom naar het souterrain te gaan. Ook de toestemmingprocedure om een terras op de dijk te bouwen verliep moeizaam en kostte Van Herwijnen veel tijd en energie. In 2011 werd de restauratie voltooid en kreeg Van Herwijnen van alle kanten lof toegeswaaid voor de wijze waarop hij het pand opgeknapt had. Het vinden van een uitbater verliep mede door het inmiddels ruime horeca-aanbod in Tiel en de economische crisis waarin Nederland verzeild was geraakt moeizaam. Uiteindelijk bleken Piet en Sonja Klaare bereid het pand te huren en te exploiteren. In april 2012 kon er vanaf het terras genoten worden van het fraaie uitzicht op de Waal. Binnen kwam een restaurant, een lounge ruimte, een grote zaal voor bijeenkomsten en feesten en in het souterrain een ijsalon en pannenkoekrestaurant. De lounge ruimte kon zelfs gebruikt worden voor huwelijksluitingen. Het werd allemaal geen succes. In januari 2013 ging de horecaondernemer failliet.

Na zeven maanden leegstand werd een nieuwe uitbater gevonden. Het pand is vooralsnog door de week alleen beschikbaar voor bijeenkomsten, vergaderingen en huwelijken. In het weekeinde en op feestdagen kan iedereen er terecht voor een hapje, drankje en lunch. Best jammer dat het grote publiek tot nu toe zo weinig belangstelling toont voor deze parel aan de Waal.

Bij het schrijven van dit artikel werd gebruik gemaakt van:

Versteend verleden (Huub van Heiningen en beeldmateriaal van Jan Bouwhuis, 1999)

De geschiedenis van Tiel (dr. E.J.TH.A.M.A. Smit en H.J. Kers, 2001)

Bellevue, uitgave van de gemeente Tiel ter gelegenheid van het officieel in gebruik nemen van het gerestaureerde gebouw op donderdag 2 december 1982

Diverse krantenartikelen over Bellevue in de periode van 2002 – 2014

Een gevelsteen in Tiel; artikel van Jan van Lookeren Campagne

Van zeeheld tot Bellevue, genealogie van Maerten Harpertz Tromp. (te raadplegen in het regionaal archief Rivierenland)

Met dank aan Gradus van Wel.

Bellevue is binnen en buiten fraai gerestaureerd. Hier een kijkje in de multifunctionele lounge-ruimte (foto: Jan Bouwhuis)

In memoriam Guus Taconis

Emile Smit

Op 1 maart 2014 overleed op 88-jarige leeftijd Guus Taconis. Hij was in de Oudheidkamer vooral bekend als de grote plaatselijke archeoloog, maar zijn maatschappelijke verdiensten zijn veel groter.

Guus Taconis werd geboren in Zwolle in 1925, maar bracht zijn jeugd merendeels door in Tilburg. Na een opleiding in de natuurkundige richting werkte hij jarenlang in laboratoria zoals die van de Staatsmijnen. Relatief laat, in 1963, werd hij leraar natuurkunde en kosmografie aan de Rijks HBS en MSvM in Tiel. Hij bleef aan de RSG Tiel werken tot 1984.

Al kort na zijn komst in Tiel werd Guus lid van het Natuurkundig Genootschap Physica. Hij was daar vanaf 1967 achtereenvolgens secretaris en voorzitter. Door vernieuwing en contacten met de school wist hij dit Genootschap door de moeilijke jaren zeventig te loodsen. In diezelfde periode was hij ook directeur-boekhouder van De Grootte Sociëteit. Die functie vervulde hij van 1967 tot 1993.

Zijn kennis van leer en leerbewerking bracht Guus in aanraking met de archeologie en dat leidde in 1978 tot de oprichting van BATO (Beoefenaars Archeologie Tiel en Omstreken). In die groep was hij jarenlang de stuwende kracht en na zijn pensionering werd het zijn

Het bestuur van de Oudheidkamer Tiel en Omstreken in 1991. Eerste rij van links naar rechts: D.J. de Haan, A.T.M. van der Nat-Ruygt, E. van Lith de Jeude-van Welie, W.T.H. Velders, M.F. Keuker-Schipper. Tweede rij: S.H. van der Zee, R. de Jongh, C.A.J.L. Wijnstekers, G. Taconis (foto: Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel/Joop van Wijk)

belangrijkste activiteit. Menig Tielenaar heeft Guus in bouwputten aan het werk kunnen zien. Tijdens zijn opleiding had hij ook kennis gemaakt met leerbewerking en daardoor kon hij diverse leervondsten deskundig conserveren. Bij de oprichting van de Historische Werkgroep Tiel (HWT) begin 1989 was Guus ook van de partij. Bovendien was hij in een heel lastige periode, vanaf 1988, penningmeester van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken. Dat hield in, dat hij eerst betrokken was bij een lastige discussie met de Gemeente Tiel over de overname van het Streekmuseum. Toen dit achter de rug was, kreeg hij de op zich aangename, maar zeer tijdrovende taak om het in 1991 geërfde vermogen van Karel Lebbink veilig te beleggen. Omdat hij tot op hoge leeftijd een goede gezondheid behield, bleef hij steeds actief mee helpen en schrijven. In het najaar van 2013 vierde hij het 35-jarig bestaan van BATO mee en op 20 februari 2014 was hij nog aanwezig bij het 25-jarig bestaan van de HWT. Anderhalve week later overleed hij in zijn slaap. Meer dan honderd mensen, onder wie veel oud-collega's, namen op vrijdag 7 maart op de begraafplaats in Kerk-Avezaath afscheid van hem.

‘Schilderen met licht’. Gebrandschilderde ramen in De Vier Gravinnen te Tiel

Wim Veerman

Glas is eigenlijk een heel bijzonder product, dat al eeuwen geleden, ongeveer 12.000 jaar voor Christus geboorte, wellicht bij toeval is ontdekt en toegepast. Eigenlijk is het gesmolten zand, dat door toevoeging van soda bij een temperatuur tussen de 700 en 800 °C tot smelten wordt gebracht.

Al snel ontdekte men dat het goed te gebruiken was voor de vervaardiging van gebruiksartikelen en weer veel later werd het vlakglas toegepast om raamopeningen dicht te maken, in het bijzonder bij kerken en paleizen. Bij later ontdekte techniek voor het vervaardigen van gebrandschilderd glas wordt op het glas met een speciale verf een tekening aangebracht, die door verhitting tot het smeltpunt van het glas wordt ingebrand. Al snel wordt dit proces ingevoerd bij de beglazing van kapellen, kerken en kathedralen. In de kastelen en paleizen en later in de gebouwen van overheidsinstellingen en particulieren, komt het vanaf het eind van de zestiende eeuw in zwang ook daar gebrandschilderde voorstellingen in de ramen op te nemen. De meesten daarvan zijn verloren gegaan. Wat tenslotte wel bewaard is gebleven is daarvoor redelijk zeldzaam. De wel bewaarde

werkstukken van kunstenaars, die ‘schilderen met licht’, zijn daarom bij uitstek erfgoed kunstwerken geworden, waar men zuinig op moet zijn! Tiel heeft daarvan gelukkig enkele voorbeelden.

Daalderop en Westlede

Het nu in de ‘Lucca-zaal’ van De Vier Gravinnen aanwezige gebrandschilderde raam was indertijd een kostbaar geschenk van het personeel van de firma Daalderop aan de directie, bij het 75-jarig bestaan van het bedrijf in 1955. Daar werd het in het directiekantoor geplaatst. Nadat het bedrijf verplaatst was naar het industrieterrein op Medel werd dit raam geschonken aan de R. K. Dominicusparochie, waarna het uiteindelijk in de meditatiekamer van het vroegere zorgcentrum Westlede werd geplaatst. Nadat dit gesloten werd en de bewoners verhuisden

Foto: Ontwerp voor het raam. Ingekleurde pentekening door Joan Collette. 1955. Collectie Regionaal Archief Rivierenland. (foto: Wim Veerman)

naar het nieuwe zorgcentrum in De Vier Gravinnen, dreigde het gebrandschilderde raam in de vergetelheid te raken.

Voorstelling

De afbeeldingen staan symbolisch voor de basisvoorwaarden die in het leven van de mens nodig zijn, om er een zinvolle invulling aan te geven. De glazenier Collette heeft daarvoor de ‘Arbeid’ verbeeld, door een metaalarbeider aan een werkbank, de ‘levensvreugde’ door ouders met kinderen, de ‘cultuur’ door vier personen, die muziek maken, een boek lezen en schaken of dammen en tenslotte de ‘welvaart’ door een man die voor zijn huis in zijn tuin aan het werk is. Later is bij deze vier ‘levensbehoeften’ in spankelende rode kleuren een afbeelding opgenomen van Sint Eligius van Noyon. In Nederland meestal Sint Eloy genoemd. Hij werd in ca. 590 te Chaptelat bij Limoges geboren en overleed op 1 december ca. 660 te Noyon. Hij was oorspronkelijk hoefsmid, goudsmid, later muntmeester en tenslotte raadsman van toenmalige koningen. Hij werd daardoor de patroonheilige van alle ambachtslieden die ruim gezien met een hamer werken, voor boeren en dierenartsen en zelfs informatici. In dit geval is uiteraard de toenmalige metaalwarenfabriek van de fa. Daalderop de basis geweest voor de afbeelding van deze patroonheilige.

De glazenier

De ontwerper en vervaardiger van het gebrandschilderde raam is de glazenier Joan Collette. (Johan Nicolaas Conrad) Delft 1889 – Nijmegen, 1958. In het algemeen kan men

Foto van de laatste eucharistieviering met pater Robben in het oude Westlede ter gelegenheid van het afscheid van de ramen in augustus 2012. (foto: Bert Leenders)

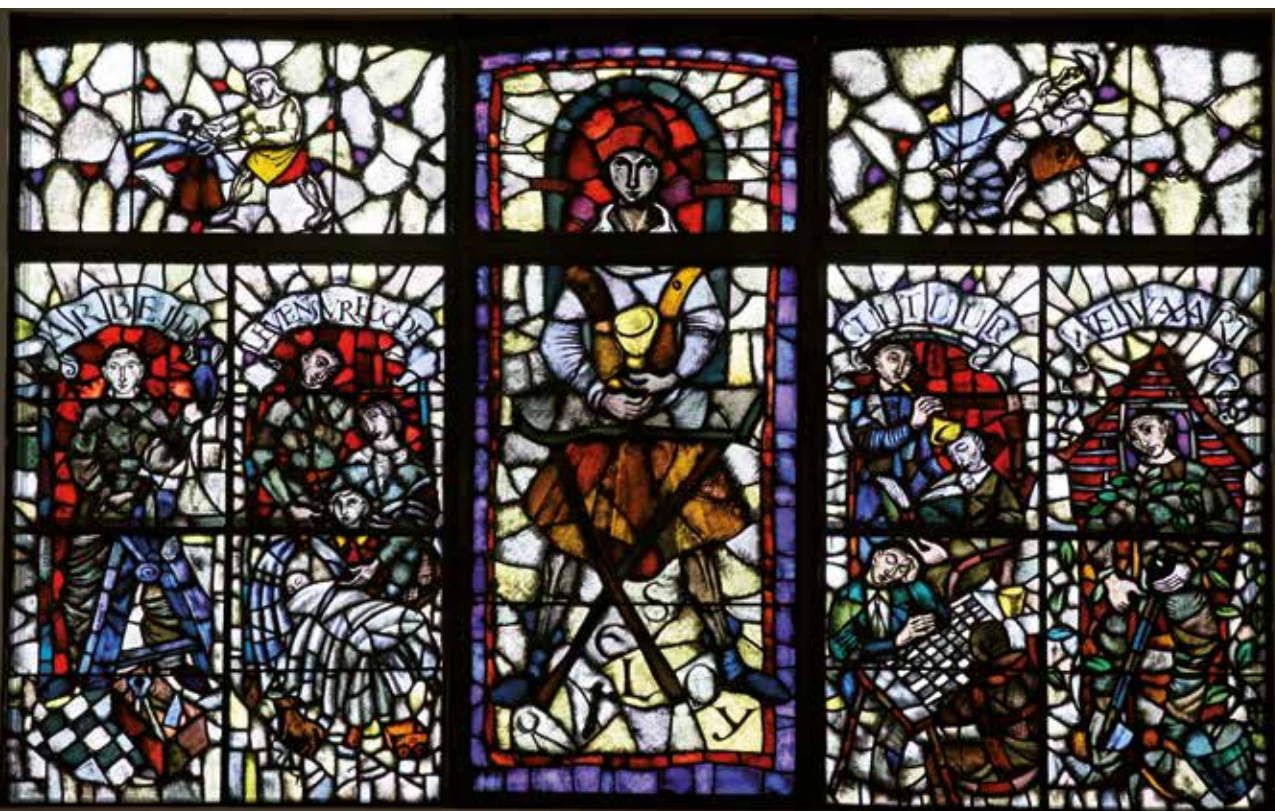
zijn stijl als glazenier omschrijven als een decoratief gestileerd expressionisme. Zijn composities zijn meestal streng symmetrisch; de loodstrips hebben een grillig verloop. Diepe, gloeiende kleuren domineren. Hij liet zich vaak inspireren door het werk van Jan Toorop. Wat niet vreemd is, aangezien hij in de jaren 1909-1915 privélessen van hem kreeg. Zijn vorming als monumentaal kunstenaar ontving hij van 1922 tot 1927 in de kunstwerkplaats van P.J. Cuypers te Roermond. Vanaf het midden van de twintiger jaren tot aan zijn dood was hij vooral in het zuiden van ons land en in België actief als monumentaal kunstenaar. Hij legde een grote veelzijdigheid aan de dag en maakte gebrandschilderd glas, mozaïeken en muurschilderingen. Hij voerde zowel kerkelijke als profane opdrachten uit. Belangrijke werken van hem zijn o.a. te vinden in de parochiekerk te Bergen op Zoom (1925-1957), in de Nieuwe Kerk te Delft, samen met o.a. W.A. van Konijnenburg (1936), te Nijmegen in de Stephanuskerk (1948) en het gemeentehuis (1942 en 1949) en in Tiel in het directiekantoor van de fa. Daalderop (1955), tegenwoordig in De Vier Gravinnen.

Belangrijk erfgoed

Op initiatief van een viertal geïnteresseerde particulieren werd in 2011 een projectgroep gevormd die zich ging inzetten voor herplaatsing van de ramen. De economische omstandigheden waren er intussen niet beter op geworden. Maar in samenwerking met de directies van STMR en SCW en de Vrienden van Westlede werd het mogelijk een herplaatsing te realiseren in de gemeenschappelijke ruimte op de begane grond van De Vier Gravinnen. De daaraan verbonden kosten werden gesponsord door enkele bedrijven en instellingen en een aantal anonieme sponsoren. Daarmee werd een belangrijk stuk nationaal cultureel erfgoed van de ondergang gered en weer dank zij moderne ledverlichting zichtbaar voor de gehele (Tielse) gemeenschap. En dat stemt tot dankbaarheid!

Lijst van geraadpleegde literatuur:
Hoogveld, C.; *Glas in lood in Nederland. 1817-1968*. Z.p., 1989.
Linden, S. van der; *Heiligen. Levens, kalenders, attributen, patronaten, iconografie*. Amsterdam/Antwerpen, 2002.
Veerman, W.; *De gebrandschilderde ramen van de firma Daalderop te Tiel. Een voorbeeld van twintigste eeuwse bedrijfsmecenaat*. Artikel in: *Regionaal-historisch Tijdschrift De Drie Steden*. 2009/1. Pag. 3 t/m 9.

Foto van de huidige met led-verlichting voorziene ramen in de 'Lucazaal' van De Vier Gravinnen. Mei 2014 (foto: H. Oostendorp)

Jan Bouwhuis nieuwe voorzitter Historische Werkgroep Tiel

Op 20 februari 2014 heeft Emile Smit de voorzittershamer van de Historische Werkgroep Tiel (HWT), een van de werkgroepen van de Oudheidkamer, overgedragen aan de bekende Tielse foto- en videograaf Jan Bouwhuis. Dit gebeurde op een feestelijke bijeenkomst van de werkgroepleden met hun partners ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de werkgroep in het gebouw van het Regionaal Archief Rivierenland. Al die tijd was de historicus en kenner van de Tielse geschiedenis, dr. E.J.Th.A.M.A. Smit de bezielende maar ook deskundige voorzitter van de werkgroep, die

in de achterliggende jaren via een reeks van publicaties veel aspecten van de Tielse geschiedenis en de omliggende regio vastlegde. Smit was naast voorzitter ook onderzoeker, coach en auteur van veel artikelen. Van meerdere uitgaven vervulde hij het tijdrovende eindredacteurschap. Gelijk met het voorzitterschap van Jan Bouwhuis worden de taken van de werkgroep Beeld en Geluid geïntegreerd in de HWT. In de toekomst zal mede hierdoor en door de inbreng van de nieuwe voorzitter het gebruik van beeld een belangrijker rol gaan spelen in de producties van de HWT.

Foto: Jan Bouwhuis (links) en zijn voorganger Emile Smit

Een gouden aanwinst voor het Tielse museum

Peter Schipper

Een gouden sieraad in de modder

Begin jaren zeventig van de vorige eeuw deed een student van tuinbouwschool 'de Warmonderhof', gehuisvest op landgoed Thedingsweert bij Tiel, een enorme ontdekking. Op het terrein van het voormalige kasteel de Aldenhaag in Zoelen vond hij in de modder een gouden sieraad, dat na nader onderzoek een insigne, een zogenaamd Gulden Vlies, bleek te zijn. Later kwam de onderscheiding in het bezit van een toen in Nederland verblijvende Amerikaan die echter weer naar zijn thuisland vertrok.

In 2010 keerde het kostbare kleinood even terug naar Nederland, toen het figureerde op een prestigieuze tentoonstelling in het Drents Museum te Assen.

Contacten tussen het Drents Museum, het Tielse Flipje en Streekmuseum en de Amerikaanse eigenaar leidden er toe dat het Gulden Vlies nu in het Tielse museum is te bewonderen.

Hoe kwam dit Gulden Vlies in Zoelen terecht?

Al in de late middeleeuwen stond in het dorp Zoelen de Aldenhaag, een zogenaamd motte-kasteel, een vaak nog houten versterkt huis op een omgrachte verhoging. Omstreeks 1362 was dit kasteel verdwenen. Tezelfdertijd kreeg Zoelen een nieuw stenen kasteel, dat in 1538 in eigendom kwam van Claes Vygh. Hij stond in aanzien door bezit van grond en heerlijkheden en zijn huwelijk met Anna,

Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren. Linksboven zijn wapen met de Orde van het Gulden Vlies, ca. 1541 (foto: Rijksmuseum, Amsterdam)

een bastaard dochter van de hertog van Gelre. Verder was hij de machtige ambtman (= bestuurder) van Tiel. Zijn zoon Dirk had de bijnaam 'de koning van Tiel'.

In 1559 sommeerde koning Philips II de edelen naar Gent te komen. De koning wilde zich verzekeren van de loyaliteit van zijn onderdanen voordat hij definitief naar Spanje vertrok. Bij die gelegenheid reikte Philips aan Claes Vygh de onderscheiding uit. Dit staat beschreven in de zogeheten 'Tielse Kroniek', waarin pastoor Van Teefelen in het Latijn schrijft dat 'Nicolao Vyghe Gandavi a regia

maiestate Philippo Hispaniarum ... eques auratus creatus fuerat'. (dat Nicolaes Vygh door koning Philips van Spanje tot ridder in de orde van het Gulden Vlies gemaakt was) Tijdens de troebelen van de Tachtigjarige Oorlog koos zoon Dirk Vygh steeds openlijker voor de kant van de Opstand. Bovendien raakte kasteel Zoelen in 1574 in brand. Is bij die gelegenheid het Vlies in de grond terechtgekomen of verstopt? Dit blijft nog wat in het verborgene.

Wat was het Gulden Vlies?

De orde van het Gulden Vlies was op 10 januari 1430 ingesteld door Filips de Goede, hertog van Bourgondië. Hij had daarmee twee doelen voor ogen:

- Zijn dynastie meer aanzien geven
- De band tussen hem en de adellijke elite verstevigen.

In de eeuwen erna benoemden de hoofden van het Bourgondische, later het Habsburgse huis, de zogeheten Vliesridders. Als lid van de orde had je bepaalde rechten, onder andere een eigen rechtspraak. Bij de benoeming kreeg de nieuwe ridder een ordeteken in de vorm van een gouden ramsvel, dat aan een keten of koord om de hals gedragen werd. De Vliesridders kwamen regelmatig bijeen. Waren het eeuwen lang alleen mannen die lid konden zijn, koningin Beatrix was de eerste vrouw die in de rijen van de orde werd opgenomen.

Leden van de Orde van het Gulden Vlies zijn te herkennen aan het symbool van een klein gouden ramsvacht met kop en poten, door een ring gehaald. (foto: Flipje en Streekmuseum Tiel)

De vorm van de onderscheiding, een hangend ramsvel, is ontleend aan een verhaal uit de Griekse Oudheid. Hierin verkrijgt de held Jason na het volbrengen van drie opdrachten een legendarisch gouden ramsvel.

Fraaie presentatie voor zeldzaam object

In familiebezit zijn er zeker nog dergelijke onderscheidingen aanwezig, maar in openbare collecties vormen ze een zeldzaamheid. In buitenlandse musea kom je ze soms tegen. Voor zover wij weten is het Tielse museum nu de enige plek in Nederland waar iedereen zo'n Gulden Vlies kan bewonderen.

We presenteren de gouden onderscheiding in een speciale opstelling binnen het thema 'Devotie en macht'. In deze presentatie is ook een ander topstuk van het museum te zien: een triptiek (drieluik) met het thema 'De verzoeking van de heilige Antonius' uit circa 1525.

Het ontwerp voor de opstelling is gemaakt door bureau MUST uit Nieuwegein.

Vijftig jaar geleden: glas en de Beatles

Peter Schipper

Bladerend door de Nieuwe Tielsche Courant van juni 1964 vallen twee berichten op. Allereerst een lokale gebeurtenis, namelijk de officiële opening van de Tielse glasfabriek.

Op maandag 8 juni arriveerde prins Bernhard om de openingshandeling te verrichten via het onthullen van een maquette schaal 1:25 van de glasoven. Directeur S. Lambert lichtte toe dat deze oven met een capaciteit van tweeënehalf miljoen kilo glas tot de grootste ter wereld behoorde. Al in 1959 was op een 32 hectare groot terrein een begin gemaakt met de bouw van de reusachtige

fabriek waar aanvankelijk 800 man werk vonden. Voor de aanvoer van grondstoffen was er een insteekhaven en een stuk spoorlijn beschikbaar. In een continuproces smolten vijf enorme vlammen van 1650 graden Celsius de grondstoffen tot glas dat de arbeiders vervolgens in acht trektorens tot grote glaslinten vormden. Na snijden bleven ruiten van zo'n zes meter lengte over. De Tielse

Foto: Prins Bernhard op de glasfabriek. (foto: fotoarchief van AGC flat Glas Tiel)

fabriek voorzag in de totale vraag naar vensterglas in Nederland. Net op de drempel van het vijftigjarig bestaan is de oven, naar het zich laat aanzien, definitief gedoofd.

Hoewel de meesten onder ons de 6^e juni associëren met D-day, zou die datum vanaf 1964 een nieuwe lading krijgen. De legendarische popgroep de Beatles bracht een bezoek aan Nederland. Na een rondvaart door de Amsterdamse grachten sloten zij hun aanwezigheid die zaterdagavond af met een concert in het Noord-Hollandse Blokker. Het bezoek vormde de opmaat tot een nieuw tijdperk. De karige jaren van wederopbouw in het keurig aangeharkte en verzuiilde Nederland waren afgesloten. De klanken van de Beatles waren de aanzet tot een nieuwe maatschappelijke, muzikale en cultuurhistorische horizon van tanend gezag, emancipatie van negers en vrouwen, een eigen cultuur voor de jeugd en 'krities' denken. Het is, vijftig jaar later, amusant en eigenlijk verbijsterend te lezen dat de Nieuwe Tielsche Courant dit alles totaal ontging. De redactie toont zich de spreekbuis van het 'establishment', de

gevestigde burgerij. We lezen: 'Het Beatles festijn in Blokker is geworden wat de ondernemers er van verwachtten: een feest van hysterische geladenheid, eigenlijk bezetenheid. Met kunst had het alles niets te maken... Intussen krijsten op het podium vier hoofden als bivakmutsen "She loves you Yeah, Yeah, Yeah", ondanks een poging om die verschrikkelijke en meeslepende Liverpoolsound even te onderbreken'. Met instemming haalt de krant een uitspraak van conferencier Wim Kan aan die stelde dat 'dit festival nog erger was dan de Franse Revolutie'. Ook over de rondvaart meldde de Tielse krant weinig positiefs: 'De vier met haar gehelmde wereldbestormers uit Liverpool zetten Amsterdam volledig op zijn kop. Tienduizenden Beatles-dweppers en meegesleepte burgers juichten de gitaargoden tijdens hun grachtenvaart toe alsof zij hun miljoenen zojuist onder het volk hadden verdeeld'. De politie kon een complete chaos maar net voorkomen. Uiteindelijk zou de nieuwe tijd zelfs voor de redactie van de Nieuwe Tielsche Courant toch aanbreken.

Beatles in Blokker 6 juni 1964

Vele handen maken licht werk

Jan Buylinckx, Adjunct-streekarchivaris RAR

Het Regionaal Archief Rivierenland gaat bevolkingsregisters ontsluiten via crowdsourcing

Veel bronnen digitaal beschikbaar

De afgelopen jaren heeft het Regionaal Archief Rivierenland (RAR) grote slagen gemaakt ten aanzien van het digitaliseren van archiefmateriaal. Daaronder onder meer alle openbare akten van de burgerlijke stand vanaf 1811 en alle openbare bevolkingsregisters vanaf ca. 1830. Ongeveer de helft van de kerkelijke doop-, trouw-, begraaf- en lidmatenregisters (dtb-registers) van voor de invoering van de burgerlijke stand in 1811 zijn ook al gedigitaliseerd. Aan de verwerking andere helft wordt momenteel druk gewerkt.

De gedigitaliseerde registers zijn openbaar en kosteloos door te bladeren op de website van de dienst. Dat bespaart velen een gang naar de studiezaal omdat nu iedereen 24 uur per dag, 7 dagen per week, de bronnen kan raadplegen. En dat gebeurt echt niet alleen door genealogen (stamboomonderzoekers) want vrijwel bij elk historisch onderzoek is het handig en nodig om de achtergrond van betrokken personen na te kunnen gaan.

Indexering

Echt goed tot hun recht komen al die rijke bronnen uiteraard pas echt als ze op naam zijn geïndexeerd. Voor de twee Bommelerwaardse gemeenten is dat al gerealiseerd. Op de website van het oude Streekarchief Bommelerwaard (SAB), die voorlopig nog in de lucht blijft, staan zo'n 1,2 miljoen namen.

Ook voor het andere deel van het werkgebied van het RAR wordt druk gewerkt aan het nader toegankelijk maken van die bronnen. Daarvoor zetten enkele tientallen vrijwilligers zich met grote ijver in. Inmiddels staan er al zo'n 250.000 namen op de website van het RAR. Dat betreft dan namen in een aantal bevolkingsregisters en dtb-registers.

Enorme klus

De hoeveelheid te indexeren namen is echter zo enorm groot dat er is gezocht om dat indexeringsproces te bespoedigen en te stroomlijnen. Dat kan alleen maar indien er veel handen tegelijk en op een consequente manier

aan werken. Die mogelijkheid denkt het RAR te hebben gevonden door aansluiting te zoeken bij het landelijke platform 'Vele Handen'. Op dit platform, dat is ontwikkeld door de firma Picturae uit Heiloo, staan enkele tientallen projecten van archiefinstellingen waarbij 'het grote publiek' wordt gevraagd mee te helpen bij het ontsluiten van grote series archiefbronnen.

Project via "Vele Handen"

Besloten is om via een dergelijk project de bevolkingsregisters van het RAR, met uitzondering van de Bommelerwaard, te gaan indexeren op naam. Het gaat om ongeveer 650 registers, in totaal zo'n 160.000 scans, met naar ruwe schatting circa 1,5 miljoen namen. Die namen worden dubbel ingevoerd en bij verschillen in de invoer, wordt de inschrijving nog eens bekeken door een 'controleur' die de knoop doorhakt. De namen van de tot nu toe al geïndexeerde registers worden zoveel mogelijk gebruikt als eerste invoer. Ze vormen de basis van het project. Genoteerd worden de namen en geboortedatum of leeftijd van de geregistreerden en de pagina van het register.

Iedereen kan meedoen

Er is de afgelopen maanden hard gewerkt aan de inrichting van het project, het completeren van de scans, het maken van instructies, e.d. Bij het schrijven van deze bijdrage was nog niet precies bekend wanneer het project van start gaat, maar hoogstwaarschijnlijk in juni 2014. Degenen die mee willen helpen kunnen dat doen vanaf thuis door naar de web-

site www.velehanden.nl te gaan. Daar kan men zich registreren en kiezen voor het project bevolkingsregisters van het RAR. Vervolgens kan, indien gewenst, een keuze worden gemaakt voor registers van een bepaalde gemeente in het werkgebied van het RAR. Men krijgt dan een scan te zien met daarop namen en daarbij een invulformulier voor de gegevens van de personen. Soms staan er maar enkele namen op een scan, soms een hele reeks. Als aardigheidje worden voor de ingevoerde gegevens per scan punten toegekend die kunnen worden ingeleverd tegen boeken uit de webwinkel van het RAR of voor deelname aan bepaalde activiteiten van het RAR (cursussen, rondleidingen, e.d.). Via een forum op de website en een nieuwsbrief worden deelnemers op de hoogte gehouden van de voortgang van het project. Bovendien kan men altijd statistische gegevens bekijken van het totale project en de eigen inbreng.

Oproep

Van volledig en goed ontsloten bevolkingsregisters in het Rivierengebied profiteren alle historisch geïnteresseerden. Help mee om dat te bereiken! Een enorm project, maar vele handen maken licht werk. Indien iedereen, die wel eens een beroep doet op de archieven, collecties en expertise van het RAR, een aantal scans voor zijn of haar rekening neemt en wat uurtjes investeert, kan iedereen ook al snel profiteren van de resultaten. Op die resultaten zal niet gewacht hoeven te worden tot het hele project beëindigd is. Tussentijds zullen registers die zijn afgerond op de website van het RAR op naam doorzoekbaar worden.

Foto: Foto van de Groenmarkt, hoek Damstraat in Tiel. Voorgevels van o.a. Boekhandel en drukkerij A. van Loon van de Tielsche Courant en verkoop van de Telegraaf. Bakker M.I.G. Hak voorheen G.A. Hak voor brood - koek, banket en van Houtens. Op straat tal van Tielenaars, die ongetwijfeld in de bevolkingsregisters van de stad voorkomen. Ca. 1890-1900. (foto: onbekend)

Een brief uit het hart geschreven

Wim Veerman

'In mijn geboorteplaats Gouda hangt in de toren van de Sint Janskerk een uit 1605 daterende vredesklok. Daarop staat in bronzen letters 'OCH, MOCHT IK EN MET MIN GESCHAL, VERKONDIGEN EEN OPRECHTE FREDE OVERALL'. Je zou er moedeloos van worden, want ondanks alle voornemens is deze wens in bijna 410 jaar niet in vervulling gegaan. En al even lang doen we min of meer met wisselend succes ons best het toch voor elkaar te krijgen. Tot op de dag van heden kunnen we het niet echt succesvol noemen als we het wereldwijd bekijken. En we wennen er aan.'

Met deze woorden hield de auteur ter gelegenheid van Dodenherdenking op 4 mei dit jaar in de Sint Maartenskerk een korte lezing. De kern daarvan was een afscheidsbrief, die veerbaas

en havenmeester bij de gemeente Tiel, de heer Hendrikus Blijdenstijn op 10 december 1943 vanuit de gevangenis in de Gansstraat te Utrecht schrijft aan zijn vrouw en kinderen. Hij was op 16 oktober 1901 geboren te Dussen en op 9 mei 1928 te Tiel gehuwd met de een jaar oudere Christina Peterse. Het echtpaar kreeg twee kinderen Thijs (1929) en Willy (1931). Het gezin woonde 'aan de overkant', aan de Veerweg in Wamel. De heer Blijdenstein is op 26 augustus 1942 door de Gestapo te Tiel gearresteerd wegens deelname aan het lokale verzet tegen de Duitsers. Na ongeveer zeven weken in het Huis van Bewaring te Arnhem, wordt hij overgebracht naar het concentratiekamp Amersfoort en vandaar na drie maanden naar kamp Vucht. En vervolgens op 3 november 1943 naar Utrecht waar hij een dag later op 32-jarige leeftijd ter dood veroordeeld wordt. Het vonnis is in de morgen van 10 december te

Bidprentje met portret van de heer H. Blijdenstein.
(foto: Swanenberg/Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

Bunnik in het fort Rhijnauwen voltrokken. Via een grote omweg is een eigentijds (?) afschrift van zijn op de vroege ochtend geschreven afscheidsbrief in het Tielse archief terecht gekomen. In de collectie van het Flipje en Streekmuseum berust een getypt afschrift. Curieus is, dat beide afschriften in detail verschillen. Welke brief de meest correcte weergave heeft, is vooralsnog niet na te gaan, omdat het origineel tot op heden nog niet is terug gevonden. Gedeeltelijk wordt de brief ook geciteerd op de achterkant van het eveneens in het museum bewaarde bidprentje. Het betreft hier een zeer menselijk emotioneel document dat over de jaren heen, na 70 jaar nog steeds ontroering teweeg kan brengen en tevens de zinloosheid van een oorlog concreet laat voelen. Het lijkt daarom goed de tekst van die brief hier weer te geven. Daarbij zijn de eventuele taalfouten, maar die kunnen ook bij het overschrijven zijn gemaakt, niet gecorrigeerd.

Weermachtsgevangenis. Ganstraat Utrecht 10 mei 1943

Lieve Vrouw en Kinderen,
'Heden, schat, moet ik je het droevige nieuws komen mededelen, dat wij hedenmorgen om 8 uur worden doodgeschoten. Lieve schat, dat is voor jou een heele slag. Maar troost je vrouw, 't is Gods wil. Ik ga sterven in een vol Godsvertrouwen, dat ik hetgeen ik gedaan heb, ik moest doen. Als ik in den hemel ben, zal ik voor jou bidden. Lieve Christien, breng de kinderen Godvruchtig groot. Maak vooral van Thijs een flinke jongen. Bid allen veel voor mij, dat ik toch in den hemel mag komen. Ik sterf met een gerust geweten en heb allen

(2 Katholieke en 2 Protestanten) geestelijke bijstand gehad. Wees goed voor de kinderen en troost U met de gedachten dat het Gods Wil is. Lieve Vrouw, nu moet ge verhuizen. Laat niets achter en verkoop alles wat ge niet nodig hebt. Mijn kerkboek en rozenkrans krijgt ge ook terug, bid daar veel aan, want daar heb ik ook veel aan gebeden in dien tijd, dat ik in het concentratiekamp en in de gevangenis heb doorgebracht. Wat doet het mij toch leed lieve vrouw, dat ik je deze week niet gezien heb. Lieve vrouw, wat moeten wij toch vroeg van elkander scheiden. Ik had toch zoo graag nog wat met je verder geleefd. Vraag om hulp aan de familie, die helpen je wel, je kunt je misschien toch wel redden wat je inkomen betreft. Lieve vrouw, ik moet eindigen. Wees voor 't laatst nog stevig omhelst en ontvang veel zoenen van je zoo liefhebbende man, je Hein.'

Op de achterkant;

In den Hemel bid ik veel voor je, dat je het toch altijd goed mag gaan. 'Mijn lieve zoon Thijs, word een flinke jonge, ook nu je geen vader meer hebt. Leer goed en doe mama nooitgeen verdriet aan, denk veel aan je Vader, want die had het goed met je voor, ik had toch zoo graag 'n flinke jongen van je gemaakt. Mijn liefste Dochttertje Willy. Pappa gaat naar den Hemel, denk veel aan mij. Wees goed voor mama en help haar goed. Wees goed voor Thijsje en help elkander. Ik zal veel voor jullie bidden, als ik in den Hemel ben. Lieve vrouw, troost je met de gedachten dat ik in den hemel ben. Wees goed voor de Familie die zullen je wel helpen. Laat de brief die ik hierbij doe aan de familie lezen. Doe allen de groeten ook de

Burgemeester en de Secretaris. Lieve, liefste vrouw en Kinderen wees nogmaals hartelijk gegroet en omhelsd van je Man en Vader. Daaag tot in het hiernamaals.'

Het in het museum aanwezige getypte afschrift geeft een andere beëindiging van de brief, die in het archief aanwezige stuk niet wordt weergegeven:

Christien haal hier mijn goed maar op. Ook nog wat levensmiddelen kun je ophalen, want die heb je nodig. Dag schat. Lieve Vrouw, vergeef het mij, dat ik door mijn doen U zoo vroeg ongelukkig moet maken. Dag lieve Vrouw en kinderen. Christien probeer allen een aandenken van mij te geven. Lieve broers en zusters vele groeten en veel dank.

Het museum heeft ook een afschrift van de aan de familie gerichte extra brief:

Kriegswehrmachtgefängnis Utrecht. Utrecht, 10 Dec. 43.

Zeer geachte Familie,
Van hieruit zend ik U allen nog mijn laatste groeten Ik ga sterven en ga mij vereenigen met God en alle Heiligen. Ik heb geestelijken bijstand gehad zoodat ik al mijn plichten nog heb kunnen vervullen. Het doet mij groot genoegen U allen nog gezien te hebben. Moeder Peterse nogmaals een laatste groet en help Christien als ge kunt zoo veel mogelijk. Ik dank U allen voor hetgeen jullie voor mij gedaan hebt. God loone U daarvoor. Moeder in Nijmegen, broers en zusters, allen dank voor Uwe hulp. Ik zal in den Hemel veel voor jullie bidden. Bid ook allen veel voor mij.

Helpen jullie Christien en de kinderen want voor haar is het een harde slag. Verder hoop ik, dat het jullie allen goed mag gaan. Wees allen hartelijk gegroet van mij. Uw zoon, broer, zwager en oom, Hendrik Blijdenstein.

Recent bleek, dat in 2009 de urn met de asresten van de heer Blijdenstein door de Oorlogsgravenstichting opgegraven is en herbegraven in vak A nr. 1088, samen met de stofelijke resten van zijn vrouw, op het Ereveld Loenen. De aanleiding was dat het graf op de Rooms-katholieke begraafplaats in Tiel geruimd zou worden. De oude grafsteen werd vernietigd. De naam van zijn vrouw werd echter niet meer vermeld op de nieuwe steen en ook niet in het grafregister van het ereveld. Maar op deze wijze kon het echtpaar, dat al sinds 1985 in een gezamenlijk graf rustte, toch bij elkaar blijven. Men kan zich overigens afvragen, hoe eervol ook, of deze overbrenging naar het ereveld nodig zou zijn geweest, als de beheerders van de begraafplaats beseft hadden dat het hier om een oorlogsgraf ging. Het zou een goede zaak zijn eens na te gaan of de graven van de vermoorde andere verzetslieden en represailleslachtoffers nog in Tiel aanwezig zijn en zo ja, die een beschermde status te geven, zoals dat ook met de oorlogsgraven van de geallieerde neergestorte en hier omgekomen vliegeniers is gebeurd.

Geraadpleegde bronnen.

Feijten, C.D.: *Vijf jaren leed in het Land tusschen Maas en Rijn*. Tiel, [1949]

Kers, H.J. en Smit, dr. E.: *Kalendarium van Tiel. Deel IV. 1900 t/m 1949*. Tiel, 1993-2001

Wikipedia: Nederlanders geëxecuteerd tijdens de Duitse bezetting.

Website Oorlogsgravenstichting. Erelijst.

Acht opvallende uitgaves

Wim Veerman

'Gedenckt ons, aarme wesen'. Het Burger-Weeshuis te Tiel 1563-2013. Dr. Emile Smit. Uitg. Stichting Burger Weeshuis Tiel. Tiel, 2013. 144 pagina's. ISBN/EAN: 978-90-821130-0-6 € 15,-

Het 450-jarig bestaan van het weeshuis was de aanleiding tot het schrijven van dit boek. Na een algemene inleiding over de wezenzorg en van het zestiende eeuwse Tiel, wordt uitgebreid ingegaan op de stichting in 1563. Anekdotisch worden de ontwikkelingen in de zeventiende en achttiende eeuw beschreven met een bloeiperiode in de negentiende eeuw. De bouw van een nieuw weeshuis aan de Achter-

weg in 1905 wordt uitgebreid behandeld. In 1942 verlieten de laatste drie kinderen het huis. In aparte hoofdstukken wordt het bestuur besproken, het eigen weeshuisgraf op Ter Navolging en het gebruik van het gebouw in de huidige tijd. De persoonlijke noot is te vinden in interviews met bestuursleden, het beheerderechtpaar en een pachterfamilie. Afgesloten wordt het makkelijk leesbare, rijk in kleur geïllustreerde boek met een naamlijst van de kinderen die vanaf 1873 tot 1935 werden opgenomen. Het in mooilinnen gebonden en van een omslag voorziene boek sluit af met een verantwoording van de geraadpleegde bronnen.

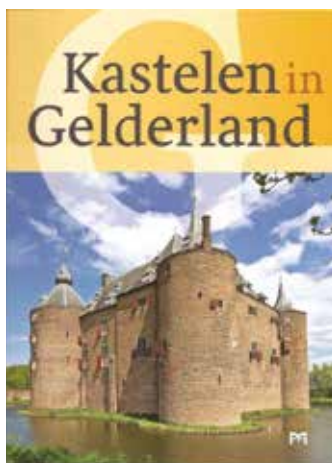
'Het Huijs ende Hofstatt naest de Cleijne Kerck. Document voor een monument in Tiel. Een geschiedenis van 1450 tot 2012. N. Diepeveen en H. van Heiningen. [Tiel], 2012. 161 pagina's. Particuliere uitgave.

Een prachtige uitgave, met een doorwrochte tekst, vele kleurenfoto's en een uitvouwbaar blad met plattegronden en doorsneden van het ruim 500 jaar oude woonhuis in de Kerkstraat 30-32. Uitgebreid wordt ingegaan op de geschiedenis van de woningen en de bewoners met 'uitstapjes' naar de lokale omstandigheden in de verschillende eeuwen. Het huis

was lange tijd bezit van leden van de landadel en werd o.a. bewoond door priesters, kerk- en stadsbestuurders en jarenlang tot het begin van de negentiende eeuw door bierbrouwers. Daarna woonde er medici, een industrieel, een predikant en werd het verhuurd. De huidige eigenaar heeft met veel liefde een uitgebreide restauratie uitgevoerd, waarbij heel bijzondere wand-schilderingen uit de achttiende eeuw tevoorschijn kwamen. Het boek wordt afgesloten met een rondgang en beschrijving van de panden en mag als voorbeeld gezien worden voor een monumentenbeschrijving.

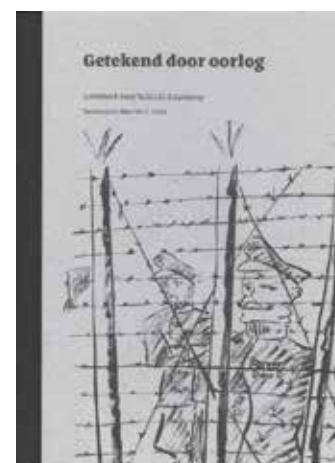
De Groote Sociëteit Tiel 250 jaar (1764-2014).
Dr. E.J.Th.A.M.A. Smit. Tiel, 2014. 96 pagina's.
 ISBN/EAN 978-90-821130-2-0
 € 25,-
 (Niet in de boekhandel, te koop bij de auteur) Na een korte inleiding over de historie van Tiel en de patriottentijd geeft de auteur in chronologische volgorde de gebeurtenissen van de 'Heerensociëteit' weer. In korte hoofdstukjes wordt ingegaan op de geschiedenis, de restauratie van het gebouw, het gebruik ervan, het sociëteitsleven, als de ballottage, diesvieringen, palingborrels en maaltijden. Het boek sluit af met herinneringen van de kastelein. Het is een prachtig, kijk- en leesboek geworden dat geheel in kleur is uitgevoerd.

Kastelen in Gelderland. Diverse auteurs. Utrecht, 2013. 616 pagina's.
 ISBN 978-90-5345-410-7
 € 59,95
 Na enkele algemene inleidingen volgt een beschrijving van de kastelen per gemeente. Ook het rivierengebied komt uitgebreid aan de orde met de (voormalige) gebouwen in Buren, Culemborg, Geldermalsen, Neder-Betuwe, Neerijnen en Tiel. Van deze laatste stad worden het Hof van Arkel, Geerestein, Latenstein, Medel, Burcht van Tiel, Tolhuis en het Huis te Wadenoyen besproken. Helaas is geen der behandelde gebouwen nog aanwezig. Per gebouw is achterin het boek een bronvermelding opgenomen, evenals een algemene bronnen-, noten- en verklarende woordenlijst en naamregister van de in de teksten vermelde kastelen en persoonsnamenregister. Een kloek en rijk met kleurenafbeeldingen geïllustreerd naslagwerk, dat met evenveel plezier als kijkboek gebruikt kan worden.

Oud Nieuws. Nieuwsbrief over het Tielse Erfgoed nr. 1. Periode 2012/2013. Gratis uitgave van de gemeente Tiel. 2013. 6 pagina's.
 Een initiatief het lokale erfgoed onder de bevolking te promoten is de in full colour uitgeven krant met verschillende informatieve artikelen over het erfgoedgebied, variërend van monumenten tot opgravingen. Het wordt afgesloten met berichten over toekomstige manifestaties. Een goed initiatief. Jammer dat bijna traditioneel op de kop van de nieuwsbrief het gemeentewapen weer met de Koningskroon en niet met de Keizerskroon is afgebeeld, zoals het in 1816 is vastgesteld door de Hoge Raad van Adel. Het formaat is ook niet praktisch om te bewaren, maar wel mooi voor de kleurenillustraties. Het zou ook niet verkeerd zijn aandacht te besteden aan mislukte acties tot behoud van erfgoed te vermelden, zoals bij de vroegere Julianaschool. Maar dat kan wellicht in een volgende editie.

Getekend door oorlog. Getekend door W.H.J.D. Daalderop. Beschreven door dr. E. Smit. Tiel, 2014. 62 pagina's.
 ISBN/EAN 978-90-71297-72-4
En: Oorlogsdagboek van Eva Jansen. Een Tielse 15-jarige tiener in oorlogstijd, november 1944 t/m oktober 1945. Transcriptie en toelichting van W.Veerman. Tiel, 2014. 64 pagina's.
 ISBN/EAN 978-90-71297-70-0
 € 19,50 p. st. of € 30,- voor de twee.
 Twee bijzondere aan de Tweede Wereldoorlog gerelateerde boekjes presenteerde het Regionaal Archief Rivierland op Bevrijdingsdag 5 mei 2014. Deze zijn in een opvallende vorm in A4-formaat uitgegeven. Het boek 'Getekend door oorlog' bevat 26 kleurenreproducties van door de heer Daalderop in de oorlogsjaren getekende spotprenten op de Duitsers, met een toelichting per prent door de schrijver en een beknopte beschrijving van

het fenomeen spotprent door W.Veerman. De tekeningen werden nooit eerder gepubliceerd en waren niet algemeen bekend. Want ontdekking daarvan in de oorlogsjaren zou ernstige gevolgen voor de tekenaar gehad hebben. Het is een voorbeeld hoe men met spot, frustrerende ervaringen van zich af kan zetten. Het 'Oorlogsdagboek van Eva Jansen' omvat een beknopt levensverhaal van de dagboekschrijfster en de gebeurtenissen te Tiel gedurende de laatste oorlogsmaanden. Achterin is een verklarende lijst van namen en begrippen opgenomen en een van naslagwerken, welke bij het dagboek gebruikt/gelezen kunnen worden. Het dagboek geeft een beeld van de ervaringen van een kind in de laatste oorlogsmaanden, waarin ze met haar ouders moest evacueren en daarbij alles moest achterlaten en een grote puinhoop aantrof na terugkeer in hun woonhuis.

Te Gèèèèèk. Columns van John van Buren. Samengesteld door Kilke van Buren. Tiel, 2013. 127 pagina's.
 ISBN/EAN 978-90-71297-69-4
 € 9,95.
 De in 2012 overleden Tielse musicus, componist, dirigent en tekstschrijver heeft vele bekende artiesten begeleid en voor gezelschappen gecomponeerd. Daarnaast schreef hij vanaf de 80-er jaren, tot 2009 honderden columns in de lokale kranten. Daarvan zijn er 61 door zijn dochter, met behulp van vele vrienden geselecteerd. Zij geven een treffend beeld van zijn werk en zijn visie op het leven. Zoals in de toelichting staat: hij veegde regelmatig de vloer aan met zelfingenomen hypocriete bestuurders, maar ook met zichzelf. Door alles loopt zijn liefde voor zijn geboortestad Tiel. De inhoud doet een mens lachen en glimlachen en zet aan het denken'. Een boek waarvan de inhoud uit liefde is ontstaan en met liefde is samengesteld. Een heerlijk leesboek.

Lezingen en excursies 2014-2015

Ook voor het seizoen 2014 – 2015 heeft de Programmacommissie van de Oudheidkamer Tiel en Omstreken een afwisselend programma samengesteld. Het centrale thema van het komende seizoen is 'Japan'. In dat kader zal, naast de bekende film 'Hiroshima mon amour', in een aantal inleidingen nader worden ingezoomd op allerhande aspecten van het oude Japan. Verder is er, als gebruikelijk, een aantal inleidingen dat zich meer richt op onze regio Rivierenland. De toegang tot de lezingen is gratis voor de leden van onze Oudheidkamer en bedraagt € 5,- voor niet-leden. Alle activiteiten vinden, indien niet anders vermeld, plaats in de 'Drumtse Hof' aan de Burgemeester Meslaan in Tiel met als aanvangstijd 20.00 uur. Het is mogelijk dat ook het komende jaar door onvoorziene omstandigheden wijzigingen in de programmering voor zullen komen. Wij adviseren u daarom regelmatig onze website www.oudheidkamer-tiel.nl te bezoeken. Ook voor nadere toelichtingen op het programma verwijzen wij u graag naar onze website!

Donderdag 18 september

Frans/Japanse film

"Hiroshima mon amour"

Locatie: Bioscoop 'Metro'

'Hiroshima mon amour' is een Frans /Japanse film uit 1959 van de hand van Alain Resnais met in de hoofdrollen Emmanuelle Riva en Eiji Okada. De film gebaseerd op een nooit afge maakte documentaire over de atoombom.

De film wordt beschouwd als het begin van de Nouvelle Vague waarin gebruik werd gemaakt van nieuwe technieken zoals flashbacks waardoor een gebroken verhaallijn ontstaat. Omdat het een Frans/Japanse coproductie betrof moesten de taken en rollen over beide landen worden verdeeld zoals de opnamelocaties en de hoofdrolspelers. Omdat Okada, oorlogsveteraan, geen Frans sprak moest hij alle Franse teksten fonetisch leren! Aanmelding vooraf per e-mail bij: a.daalderop1@kpnplanet.nl. Leden gratis, niet-leden € 5,- per persoon. Contant betalen aan de zaal.

Maandag 6 oktober

Prof. Dr. W.J. Boot – Japan

Geschiedenis – Nederlandse aanwezigheid in de Edo-periode Shogun, keizers en feodale heren. Zij heersten van 1603 – 1867 over Japan. Nederland had in die periode een unieke relatie met dit toen zo gesloten en geheimzinnige land!

Zaterdag 11 oktober

Kleine excursie naar Wijk bij Duurstede

Aankomst om 11.00 uur op de Markt. Vervolgens een rondleiding door deze stad met haar rijke (Dorestad-)verleden. Behalve de bekende kasteelruïne uit de dertiende eeuw zijn er tal van monumenten. Zoals de Grote Kerk, de molen 'Rijn en Lek' en het oude Stadhuis op de Markt. Eigen bijdrage: leden € 12,50; niet-leden € 15,-. EIGEN VERVOER!

Opgave d.m.v. het overmaken van het betreffende bedrag op bankrekening NL95 INGB 0004 2400 23 onder vermelding van 'Kleine excursie WbD' met naam en voorletters. Culinaire restricties gelieve u voor 10 oktober 2014 door te geven aan Annemarie Daalderop (a.daalderop@kpnplanet.nl). Nadere informatie: via de website of e-mail!

Dinsdag 21 oktober

Dirk Oomen – lucht fotografie Betuwe

Dirk Oomen is bekend geworden als iemand die foto's maakt met gebruikmaking van een vlieger. Met een vlieger kan van ca. 10 tot 100 meter hoogte in alle richtingen en hoeken worden gefotografeerd. Door de lage opnamehoogte ontstaat veel inzicht in details.

Vrijdag 24 oktober

Betuwse maaltijd – restaurant Buitensporig

Locatie: 'Buitensporig' Station Tiel.

Net als in voorgaande jaren zal in restaurant 'Buitensporig' in het Tielse Stationsgebouw een Betuwse Maaltijd worden geserveerd. Aanvang: 17.30 uur met een welkomstdrankje. Eigen bijdrage: leden € 15,-; niet-leden € 21,-. Opgave d.m.v. het overmaken van het betreffende bedrag op bankrekening NL95 INGB 0004 2400 23 onder vermelding van 'Betuwse maaltijd' met naam en voorletters. Culinaire restricties gelieve u voor 20 oktober 2014 door te geven aan Annemarie Daalderop (a.daalderop1@kpnplanet.nl). Nadere informatie: via de website of e-mail!

Maandag 10 november

Drs. Daan Kok –

Japanse prent- en boekdrukkunst

De Japanse prent- en boekdrukkunst heeft zeker de westerlingen eeuwen lang gefascineerd. Vanavond wordt nader ingegaan op de oorzaken van deze fascinatie.

Dinsdag 25 november

Emile Smit –

Joan Derk van der Capellen tot den Pol

Ter gelegenheid van het feit dat in het najaar van 2014 de tuin van het Ambtmanshuis een gedenkteken zal worden onthuld zal Dr. Emile Smit een toelichting geven op het leven en werken van deze voorman van de Nederlandse Patriotten (1741 – 1784) en een der grondleggers van de Nederlandse democratie een eenheidsstaat.

Dinsdag 16 december

Frits Kat –

Verblijf in Japan, de moderne tijd

Drs. Frits Kat vertelt over zijn reis naar Japan voordat het land een echte toeristische trekpleister werd. Een persoonlijke impressie!

Zondag 11 januari 2015

Nieuwjaarsreceptie

Aanvang: 15.00 uur. Met natuurlijk de nieuwjaarstoespraak van onze voorzitter.

Donderdag 22 januari**Dr. A.H.M. Van Schaik – Paus Franciscus**

Met de komst van Paus Franciscus in 2013 lijkt het alsof er een nieuwe wind is gaan waaien in Rome én binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Wat is of maakt deze Jezüet toch voor bijzonder mens!?

Dinsdag 10 februari**Pierre van der Schaaf – Japanse muziek en musici**

Japanse muziek is nauwelijks doorgedrongen in onze wereld en dat terwijl onze westerse muziek, ook bij de jeugd, populair is in Japan. En ondertussen zoeken steeds meer Japanse musici hun emplot in onze westerse culturele wereld.

Donderdag 26 februari**Drs. O. Fitski – Japans porselein en lakwerk**

Japans porselein en lakwerk doet in programma's als 'Tussen kunst en Kitsch' de harten van de experts vaak sneller kloppen (en de euro tekens in de aandragers groter worden). Een blik achter de eigenschappen en het geheim van dit bijzondere aardewerk.

Maandag 9 maart**Drs. D. Geurink – economische ontwikkelingen in Tiel**

Tiel heeft een bewogen geschiedenis, ook in economisch opzicht. Restanten van de bloei van grote industrieën uit het nog redelijk

nabije verleden zijn nog terug te vinden. Maar er is nog meer te vertellen over de 'motor van onze samenleving'.

Dinsdag 31 maart**Dhr. M.H.H. de Weerd – de Molukken.**

De Molukken en Tiel zijn in tal van opzichten nauw aan elkaar verbonden. In deze lezing wordt nader ingezoomd op de eilanden en hun bewoners die in onze Nederlandse geschiedenis zo'n bijzondere plaats innemen.

Donderdag 9 april**Algemene ledenvergadering**

Aanvang: 19.30 uur. Aansluitend aan de ALV een inleiding door Peter Schipper over een aan Japan gerelateerd onderwerp.

Zaterdag 18 april**Grote excursie naar Gorinchem en slot Loevestein.**

Gorinchem is een van de oude steden van ons land en is, net als Tiel gelegen aan de belangrijkste rivier van (west) Europa. Aansluitend wordt, na een korte bootreis, een bezoek gebracht aan Slot Loevestein waar ooit Hugo de Groot in een boekenkist uit is ontsnapt. Vertrek om 9.00 uur vanaf Station Tiel (zuidzijde); terugkeer rond 18.00 uur. Eigen bijdrage: ca. € 35,- Meer informatie in de volgende 'De Nieuwe Kroniek' en via onze website.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt zijn kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen komen krijgen daarbij ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten. Contact: Willem Spekking. E: spekking@xs4all.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL verzorgt publicaties over streekgebonden historische uitgaven en legt het heden en herinneringen vast in beeld en geluid. Contact: Beatrijs van Dijk. E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio. Contact: Bert de Boer. T: 0488-422575

PROGRAMMACOMMISSIE Contact: Frits Kat. E: fritskat@wxs.nl

BESTUUR

Contact bestuur
Willem Rijnke,
secretaris, 0344 627529, postbus 66,
4000 AB Tiel
E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl

Het lidmaatschap voor het kalenderjaar 2014 van de Oudheidkamer Tiel bedraagt € 16,-.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

Redactie Nieuwe Kroniek: Bert Leenders, Pierre van de Schaaf, Peter Schipper en Wim Veerman.
Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl
Vormgeving: emjee | grafische vormgeving, Varik
Druk: Van Horssen OJ Service, Waardenburg
Foto omslag: Jan Bouwhuis
Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten, e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken

Foto omslag: RAR/Collectie Bouwhuis. Foto gemaakt door Jan Bouwhuis in 1993 met een radiografisch aangestuurde fotocamera die onderaan een vlieger was bevestigd

